

TARTU ÜLIKOOL
FILOSOOFIATEADUSKOND
Eesti ja üldkeeleteaduse instituut

Maarika Teral

TAANI EESTLASTE KEELEST

Magistritöö

Juhendaja professor Birute Klaas

Tartu 2007

Sisukord

Sissejuhatus.....	4
1. Kakskeelsuse uurimisega seotud probleemid	6
1.1. Emakeel.....	6
1.2. Kakskeelsuse definitsioonid ja uurimine	9
1.3. Ühiskondlik ja individuaalne kakskeelsus	10
1.3.1. Ühiskondlik kakskeelsus.....	10
1.3.2. Individuaalne kakskeelsus	12
1.4. Keelekontaktid ja nende uurimine	21
1.4.1. Interferents, koodivahetus ja laenamine	25
1.5. Keele hääbumine.....	27
1.5.1. Esimese keele hääbumine	29
2. Eestlased maailmas	30
2.1. Väliseesti keele uurimisest.....	31
3. Eesti keelekogukonna säilimisest Taanis.....	34
4. Taani eestlaste ja Rootsi eestlaste kogukondade võrdlev iseloomustus	45
4.1. Informantide lühiiseloomustus.....	51
5. Leksikaalsed interferentsid	54
5.1. Otsetõlked taani keelest	55
5.2. Muutused hääldukes	56
5.3. Taani laensõnad. Noomen.....	57
5.3. Taani laensõnad. Muutumatud sõnad	61
5.4. Taani laensõnad. Verb	61
5.5. Koodivahetus	63
Kokkuvõtteks	64
6. Taani keele süntaktiliste konstruktsioonide mõju Taani eesti keele süntaksile	65
6.1. Laiendi ja põhisõna ühildumine kvantorifraasides	65
6.1.1. Laiendi ja põhisõna ühildumine hulgasõnafrasides	67
6.2. Objekt.....	72
6.3. Indefiniitne pronoomen <i>man</i>	75
6.4. Eesti essiiv või translatiiv	76
6.5. Vastus üldküsimusele <i>kas?</i>	76
6.6. Infinitiivid	78
6.7. Siduvad pronoomenid <i>mis, kes</i>	80
6.8. Taanipärane <i>mitte-eitus</i>	81
6.9. <i>see</i> ja <i>üks</i> artiklilaadne kasutamine	82
6.10. Adjektiivide mitteühildumine substantiiviga e lihtsustatud kongruents.....	84
6.11. Kaassõna ja noomeni ühildumine	85
6.12. Impersonaalne konstruktsioon	85
6.13. Järelsõnaline täiend	87
Kokkuvõtteks	87

Kokkuvõte.....	90
Kasutatud allikad.....	93
Language of Danish Estonians.....	102

Sissejuhatus

Iga keele kasutus muutub aja jooksul nii keele sisemistest arengutest tingituna kui ka väliste tegurite mõjul (näiteks keelekontaktide tulemusel). Keelekontakte ja kakskeelsust on uuritud enam kui poolsada aastat. Juba uurimuste hulk näitab, kui mitmetahulise nähtusega on tegemist.

Käesolev uurimus keskendub Taanis elavate, põhiliselt II maailmasõja ajal ja järel sinna ümber asunud eestlaste ning nende järeltulijate eesti keele kasutuse vaatlemisele. Taani eestlaste kogukond on suhteliselt väike, ning on jäänud teiste, suuremate väliseesti kogukondade varju. Taanis oli II maailmasõja järel tuhatkond eestlast, kuid suurem osa neist ei jäänud sinna, vaid rändas edasi Austraaliasse, Kanadasse jm. Kohale jäi umbes sadakond eestlast. Nad jätkasid eesti keele kõnelemist, mõned neist õpetasid seda ka oma lastele. Samas on elamine kakskeelses ühiskonnas, sageli ka kakskeelses perekonnas (paljud eestlased abiellusid mitte rahvuskaaslaste, vaid taanlastega) jätnud jälje Taani eestlaste keelekasutusele.

Kogumikus „Väliseestlaste keelest” (Lindström 1998) on väliseestluse olukorda kirjeldades rõhutatud, et väliseesti keele eri maades kujunenud variandid on hääbumas ning kadumas on vanem põlvkond, kes lahkus Eestist kodumaal omandatud eesti keelega ja on seda keelt püüdnud läbi pagulasaastate hoida. II maailmasõja tõttu ümberasunud eestlaste ja nende järeltulijate kõrvale on peale Eesti taasiseseisvumist tekkimas uus väliseestlaste kiht, kes on lahkunud Eestist vabatahtlikult ja asunud elama teistesse riikidesse. Nende seas on nii selliseid, kes püüavad säilitada oma kultuuri ja keelt, kui ka selliseid, kes on võtnud eesmärgiks võimalikult kiiresti ümber rahvustuda. (Erelt jt 1998: 116)

Sarnane olukord valitseb ka Taanis. Täiskasvanutena Taani jõudnud eestlastest on viimastel aastatel paljud elust lahkunud. Paljud sõjapõgenike järeltulijad ei oska eesti keelt (sugugi mitte kõik Taani elama asunud eestlased ei õpetanud eesti keelt oma lastele, uskudes, et tagasipöördumine Eestisse on võimatu). Ka on sinna eestlasi elama asunud peale Eesti taasiseseisvumist, enamasti on mindud õppima ning tööle.

Valisin magistritöö teemaks Taani eestlased, kuna mitmega nendest tekkisid kontaktid 90ndate aastate keskel, kui õppisin Snoghøj rahvaülikoolis taani keelt ja kultuuri.

Käesolevas töös keskendutakse II maailmasõja järel Taani ümberasunud eestlaste keelele, ega vaadelda 90-ndatel Taani elama asunute keelt. Kopenhaagenisse koondunud eestlaskond oli väga koostööaldis, minu sügav tänu neile.

Töös analüüsitud keelematerjal pärineb töö autori poolt tehtud lindistustest aastatest 1999-2003 Taanis (vähesel määral on kasutatud ka varasemaid intervjuusid Taani eestlastega, mis on salvestatud Lundi ülikooli ja Tartu ülikooli ühisprojekti “Lõuna-Rootsi eestlased: nende keel ja kultuur” raames aastatel 1996 – 2000, samuti ühte Peter Kyhni poolt salvestatud intervjuud). Salvestatud materjalid sisaldavad eluloolisi mälestusi ja vestlusi erinevatel teemadel. Käesolevas töös vaadeldakse taani keele leksikaalseid ja süntaktilisi interferentse eesti keeles, samuti võrreldakse Taani eestlaste keeles toimunud muutusi teiste maade (eelkõige Rootsi) eestlaste keelevariantides esinevatega.

Töö esimeses peatükis esitatakse ülevaade kakskeelsuse, keelekontaktide ja keele hääbumisega seotud mõistetest, teises peatükis on juttu eestlastest maailma eri paigus ning antakse lühiülevaade väliseesti keele uurimisest.

Käesoleva töö kolmandas peatükis on esitatud Carol Myers-Scottoni (2006) poolt välja toodud demograafilised, hariduse ja ametiga seotud, grupisisesed ja individuaalsed tegurid, mis mõjutavad keele säilimist või hääbumist. Sellest lähtuvalt on analüüsitud eesti keele (võimalikku) säilimist Taanis.

Et töös on esitatud paralleele taani ja rootsi keele interferentside vahel, on neljandas peatükis toodud ka Taani ja Rootsi eestlaste kogukondade võrdlev iseloomustus. Viiendas ja kuuendas osas on esitatud leksikaalsete ja süntaktiliste interferentside näited.

1. Kakskeelsuse uurimisega seotud probleemid

Moodne keeleteadus sai alguse Euroopast, kus on ülekaalus riigid, milles on ainult üks riigikeel ning mille elanike hulgas oli laialt levinud arvamus, et monolingvism ehk ükskeelsus on norm, täiesti tavaline nähtus, bilingvism e kakskeelsus aga midagi erakordset. Tegelikult esineb nii kakskeelseid kui ka mitmekeelseid kogukondi maailmas rohkemgi kui ükskeelseid.

Ka kakskeelsuse uurimise algusaegadel valminud esimesed käsitlused vaatlisid kakskeelsust ja kahe keele valdamist ükskeelsust kui ideaali aluseks võttes. Mõnedes uurimustes vaadeldakse kakskeelsust endiselt kui juhuslikku nähtust või erijuhtu. See tähendab, et Lääne-Euroopa ja Põhja-Ameerika keeleteadlased võtavad kakskeelsust käsitledes eeskujuks ükskeelsuse. (Vt nt Myers-Scotton 2006)

1.1. Emakeel

Paljud rahvad nimetavad vanematelt õpitud keelt (esimest keelt), millega end identifitseeritakse, emakeeleks (N: inglise: *mother tongue*). Ka keeleteaduslikus kirjanduses on seda terminit kasutatud üksikisiku esimesena õpitud või enam kasutatavale keelele viitamiseks (vt Romaine 1997: 19) Kuigi emakeelel on oluline roll inimese identiteedi kujunemisel, osutub emakeele defineerimine siiski sageli keerukaks. Erilisi raskusi ei kerki tavaliselt vaid siis, kui tegemist on ükskeelse isikuga, kes on kogu aeg elanud samas (emakeelses) keelekeskkonnas ja ei oska üldse teisi keeli või kelle võõrkeeleoskus on piiratud.

India rahvaloendusel näiteks defineeritakse emakeelt kui keelt, mida kõneles vastaja ema. Selline definitsioon tekitab aga probleeme, kui lapsed on kakskeelsest perest, milles ema poolt kõneldav keel ei ole kõige sagedamini kasutatav. (Hamers, Blanc 2000: 46) Ka on mõnes keelekogukonnas tähtsam isa keel, näiteks Colombia ja Brasiilia Vaupesi piirkonnas. (Romaine 1997: 20)

Kanada rahvaloenduse puhul loetakse emakeeleks esimest keelt, mille inimene on omandanud ja mis on talle siiani mõistetav. (Hamers, Blanc 2000: 46) Kui aga laps sünnib perekonda, kus vanemad on eri rahvusest, ning laps omandab samaaegselt kaks keelt või kui esimene keel omandatakse mittetäielikult ja selle kasutamine jääb hiljem aastateks soiku, nagu seda võib mõnikord näha immigrantide laste puhul, mh ka Taani eestlaste teise põlvkonna puhul, on juba raske otsustada, milline keel on tema emakeel.

Tove Skutnabb-Kangas (1981: 20-25) on esitanud järgmised tavalised emakeelemääratlused:

1) **rahvalik** - vastandina teaduslikule. Harilikult peetakse emakeeleks keelt, milles mõeldakse, nähakse unenägusid ja loendatakse.

2) emakeele määratlemine **päritolu** järgi - selle kriteeriumi järgi on emakeel esimesena õpitud keel või siis mingi keelekogukonna rahvuskeel. (Sellise määratluse järgi saab lihtsalt otsustada näiteks Taanis elavate esimese põlve eestlaste emakeele üle, kuid teise põlvkonna eestlased omandasid lapsena kaks keelt kas siis samaaegselt, või kasutasid esimesena õpitud eesti keelt hiljem vähem.)

3) **keeleoskus** - kui emakeelt määratletakse keeleoskuse järgi (emakeelt osatakse paremini). Kui aga kahe (või enama)keelne isik kasutab kahte (või enamat) keelt eri situatsioonides (näiteks töökaaslastega ühte ja kodus teist keelt), siis on domineerivat keelt raske määratleda. (nt Taani eestlased kasutavad eesti keelt enamasti suulises kõnes, ning loevad ja kirjutavad selles keeles vähem kui taani keeles.)

Mõnikord muutub keeleoskus elu vältel. On näiteks üksikuid teise põlvkonna taanieestlasi, kes, olles pärit kakskeelsest perest, on lapsepõlves omandanud kaks keelt, eesti keel aga on tahaplaanile jäänud ning isegi ununenud. Hiljem teiste Taani eestlastega ja Eestis käies sugulastega suheldes on nad hakanud jälle eesti keelt kasutama.

4) **keele kasutamissagedus** - e emakeel on see keel, mida kõige enam kasutatakse. See kriteerium ei sobi samuti alati, näiteks Taani eestlased ei saa kasutada oma emakeelt (st eesti keelt) igapäevaelus, enamasti suheldakse eesti keeles vaid ühistel üritustel või eesti sugulastega suheldes.

5) emakeele määratlemine keelise **identifitseerimise** abil (kas siis enese-identifitseerimise või väljastpoolt tuleva identifitseerimise abil). Esimene võimaldab üksikisikul või keelekogukonnal endal määrata oma emakeelt.

Võttes emakeele määratlemisel aluseks keelise identifitseerimise, võib jällegi probleem tekkida kakskeelsete inimestega, kes peavad määratlema oma emakeele (näiteks kui lapse vanemad on erinevatest rahvustest ja laps õpib korraga selgeks mõlema vanema keele, või immigrantide lapsed, kes on küll vanematelt õppinud ühte keelt, kuid elavad teisekeelses keskkonnas ja kasutavad enam just teist keelt). Siis võib ühe keele nimetamine emakeeleks olla pigem emotsionaalne valik.

Samuti võib emakeelt defineerida, lähtudes **hoiakutest sellesse keelde**. Emakeeleks võib pidada keelt, millega inimene end ise identifitseerib, või keelt, millega teised teda samastavad (Skutnabb-Kangas 1981: 22-23). Siinkohal võivad enese määratlemine, keeleoskus ja päritolu lahku minna. Mõnikord nimetatakse oma emakeeleks ka keelt, mida kasutatakse vähem kui teist keelt või ei räägita üldse. Üks selle põhjuseid võib olla üksikisiku või mingi keelekogukonna (emakeele) vastandamine teise kogukonnaga (mh rahvusvähemuse keele vastandamine enamuse keelega, näiteks protestiks juhul, kui enamus ei tunnusta rahvusvähemuse enesemääratlemist). Ka võivad kakskeelsed isikud väita, et neil on kaks emakeelt, tekkib n-ö mitmikidentiteet. Sarnasele nähtusele Rootsi eestlaste enesemääratlusel on viidanud Birute Klaas (1997). Ka antud töös analüüsitud materjal näitab, et Taani eestlaste teise põlvkonna hulgas on neid, kes peavad oma emakeeleks nii taani kui eesti keelt.

Eelnevalt kirjeldatud probleemide tõttu eelistavadki paljud uurijad tänapäeval kasutada termineid "esimene" (*first language*), "teine" (*second language*) või "kogukonna" (*community language*) keel (Romaine 1997: 19).

1.2. Kakskeelsuse definitsioonid ja uurimine

Maailmas oli A ja O (1999: 156) andmeil 1998. aastal 192 rahvusvaheliselt tunnustatud riiki. Meie planeedil elab üle 6 miljardi inimese, kes räägivad kokku 6000 – 7000 erinevat keelt. Mõnda keelt räägivad sajad miljonid inimesed (näiteks inglise keelt), kuid enamikku keeltest räägib vaid mõni tuhat inimest või vähemgi. Maailmas on umbes kolmkümmend korda rohkem keeli kui riike. (Romaine 1997: 9) Kakskeelseid leidub peaaegu igal maal. F. Grosjean'i hinnangul on umbes pool maailma rahvastikust kakskeelsed (1982: vii). Nt kuigi Euroopa Liidus on liikmesriike 27 ja ametlikke keeli 23, räägitakse Euroopas ka paljusid piirkondliku tarvitusega ja vähemuskeeli (EUROPA-Keeled 2007).

Kamal K Sridhar (1996: 47) on märkinud, et mõisteid *kakskeelsus* ja *mitmekeelsus* kasutatakse erialases kirjanduses paralleelselt ja vaheldumisi, viitamaks kahe või enama keele kasutamisele kogukonna või indiviidi poolt.

Tavaliselt eristavad keeleteadlased individuaalset ja ühiskondlikku kakskeelsust (või mitmekeelsust), kuna kakskeelne isik võib elada keelekogukonnas, mille kõik liikmed pole kakskeelsed. Samas on maailmas riike, kus on kaks (või enam) riigikeelt ja suur osa elanikkonnast (aga mitte kõik) kõnelevad kahte või enam keelt. Veel leidub riike, kus ainult osa elanikkonnast on kakskeelne (tavaliselt mingi rahvusvähemuse esindajad). (vt Hamers, Blanc 2000: 6-7)

Kakskeelsus on keeruline ja mitmetahuline nähus, mida on defineeritud väga erinevatest vaatenurkadest.

Enamik kakskeelsuse alaseid uurimusi (vt nt Romaine 1997, Grosjean 1982, Myers-Scotton 2006) algavad konstateeringuga, et kakskeelsust e bilingvismi võib käsitleda erinevatest aspektidest lähtudes. Kakskeelsuse uurimisega tegelevad näiteks kontaktlingvistika, teise keele omandamise uurimine, keele ja identiteedi, kakskeelses ühiskonnas toimuvate protsesside jne uurimine. Suzanne Romaine'i arvates on see sedavõrd keeruka nähtuse nagu kakskeelsus puhul arvatavasti vältimatu, sest erinevate

suundade esindajad keskenduvad enamasti ühele kakskeelsuse aspektile, pöörates teistele vähe tähelepanu. Näiteks keeleajaloolased huvituvad kakskeelsusest ainult niivõrd, kui võrd see aitab seletada mingeid keeles toimunud muutusi; psühholingvistid uurivad kakskeelse teadvuses toimuvat; sotsiolingvistika huviorbiiti kuuluvad individuaalse ja ühiskondliku kakskeelsuse sotsiaalsed põhjused, keele ja identiteedi seosed jne; keelekontaktide uurijad kirjeldavad sageli kontaktide tulemusel toimunud muutusi keele süsteemi tasandil, lahus keelekasutajatest. (Romaine 1997: 7-8)

1.3. Ühiskondlik ja individuaalne kakskeelsus

Kakskeelsusest kõneldes tuleb eristada ühiskondlikku ja individuaalset kakskeelsust.

Kui üldiselt kasutatakse kakskeelsuse uurijate töödes mõisteid ühiskondlik ja individuaalne kakskeelsus/mitmekeelsus, siis Hamers ja Blanc (2000: 6) kasutavad nende tähistamiseks veidi teistsuguseid termineid. Ühiskondlikku kakskeelsust on nad kirjeldanud terminiga **bilingualism**, individuaalset kakskeelsust aga terminiga **bilingvaalsus** (*bilinguality*).

1.3.1. Ühiskondlik kakskeelsus

Et käesolevas töös on lähtutud kakskeelsusest eelkõige kui individuaalsest, mitte ühiskondlikust nähtusest, siis piirdatakse siinkohal vaid ühiskondliku kakskeelsuse lühitutvustusega.

Hamers ja Blanc (2000: 31-32) on jaotanud ühiskondliku kakskeelsuse järgmiselt:

- territoriaalne kakskeelsus, mille puhul keelte kasutamine on seotud erinevate piirkondadega riigis, kusjuures sageli on antud piirkonnas kõneldaval keelel ka riigikeele (ametlik) staatus, sellist kakskeelsust leiab Belgias, Šveitsis ja Kanadas. Nt: Kanadas on nii prantsuse kui ka inglise keel riigikeeled, kuid enamik kanadalasi kasutab igapäevaelus vaid ühte keelt.

- mõnedes Aafrika ja Aasia kogukondades on levinud ühiskondlik mitmekeelsus, kus üksikute rahvaste keelte kõrval kasutatakse rahvastevahelise suhtlemise ja asjaajamisekeelena veel üht või mitut ühiskeelt (sageli endiste kolonistide keelt, nt inglise või prantsuse keelt).

- ühiskondlik kakskeelsus, mille puhul keeled jagunevad kasutusfääride järgi. Kuigi mõlema keele emakeelena kõnelejate hulk ühiskonnas võib olla suur, on keeltel kujunenud erinev staatus ühiskonnas. Selliste keelekogukondade näiteid võib leida näiteks Aasiast või Lõuna-Ameerikast.

Sotsiaalsest vaatenurgast on oluline pöörata tähelepanu konkreetse keele staatusele ja rollile ühiskonnas, suhtumisele keeltesse ja sellele, missugused tegurid mõjutavad keele valikut; samuti keelekasutuse ja rahvuse, religiooni või ühiskonnaklassi omavahelisi suhteid. (vt ka Rannut, Rannut, Verschik 2003, Romaine 1997 jt)

Ühiskondliku kakskeelsuse uurimine on seotud sotsiolingvistikaga. Pikema ülevaate varasematest sellealastest uurimustest annab Carol Myers-Scotton (2006). Keelte kasutusvaldkondade ja keelte kasutusala jaotumise uurimine sai alguse möödunud sajandi 60-tel aastatel, kui ilmusid Charles Fergusoni ja Joshua Fishmani sellealased tööd. Eri keeltel võivad keelekogukonnas olla erinevad funktsioonid. Sellist keelte funktsionaalset jaotust nimetatakse **diglossiaks**. Diglossia mõiste tõi käibele Charles Ferguson, kes vaatles ühe keele variantide kasutusala ranget jaotumist. Fishman omakorda võttis kasutusele mõiste **kasutusvaldkond** (*domain*). Peamised keele kasutusvaldkonnad olid Fishmani jaotuse järgi perekond, sõpruskond, religioon, haridus ja ametlik asjaajamine (töö- ja ametialane suhtlemine) (Myers-Scotton 2006: 76-77). Sotsiolingvist Bernard Spolsky on ühe keelte funktsionaalse jaotumise näitena esitanud Navaho indiaanlaste keelevaliku – kui omavahel kõneldakse navaho keelt, siis kirjutatakse põhiliselt inglise keeles. (Spolsky 1998: 26)

1.3.2. Individuaalne kakskeelsus

Klassikaline kakskeelsuse definitsioon pärineb Uriel Weinrichilt (1953: 1), kes defineeris kakskeelsust kui kahe keele alternatiivset kasutamist ja nimetas kakskeelseks kahte keelt kasutavat inimest.

Individuaalse kakskeelsuse põhjuseks võivad olla sotsiaalsed, majanduslikud ja poliitilised olud; aga ka religioossed põhjused või isiklik huvi mingi keele omandamise vastu. (Romaine 1997: 31) Individuaalse kakskeelsuse uurimiseks on vaja analüüsida ka ühiskondlikke põhjuseid, mis viisid kakskeelsuse tekkeni. Reeglina hinnatakse üht keelt kõrgemalt kui teist. (Romaine 1997: 12)

Kakskeelsust on tavaliselt defineeritud lähtudes järgmistest asjaoludest:

- kui hästi kakskeelne (indiviid) oma mõlemat keelt valdab, st tema keelelisest kompetentsusest;
- teise keele omandamise eest (ehk sellest, kui vanalt saadi kakskeelseks);
- keelte omandamise järjestusest (kas keeled omandati samaaegselt või õpiti üks keel varem).

Kakskeelsuse defineerimine lähtudes keelelisest kompetentsusest

Sageli on kakskeelsuse uurimisel lähtutud sellest, kui hästi kakskeelne (indiviid) oma mõlemat keelt valdab, st tema keelelisest kompetentsusest. Üks põhikriteeriume kakskeelsuse defineerimisel on keeleoskuse tase kahes keeles. (vt nt Romaine 1997)

Kakskeelse keeleoskus pole kõikides kasutuse valdkondades võrdselt hea. Võiks isegi öelda, et keeled, mida kõneleb kakskeelne, arendavad välja domineerimise ja tugevuse mallid, tavaliselt eri keelte kasutusvaldkondade omavahelistes suhetes. Võib juhtuda, et keelte kasutusvaldkonnad muutuvad nii, et esimese keele kasutusala väheneb teise keele kasutamissageduse ja -ala suurenemise tõttu. (Seliger, Vago 1991: 4)

Keelelisele kompetentsusele on pööratud tähelepanu juba esimeste kakskeelsuse definitsioonide puhul, ning keeleoskuse tase kahes keeles on tänapäevani üks

põhikriteeriume kakskeelsuse defineerimisel (Baetens Beardsmore 1982). Kakskeelsuse uurimise pioneerid pidasid kakskeelseteks inimesi, kes oskavad võrdselt kahte keelt ja kes on seega sisuliselt kahe ükskeelse isiku summa. Näiteks Bloomfield (1935) defineeris kakskeelsust kui kahe keele emakeelega sarnasel tasemel valdamist.

Kuid keeleoskust on raske hinnata. Seda tunnistas juba Bloomfield, et on raske täpselt määrata, millisel keeleoskuse tasemel saab hea teise keele oskusega inimesest kakskeelne.

Hiljem on kakskeelsuse definitsioonid muutunud üldsõnalisemaks, ning esitatud nõudmised keeleoskuse tasemele on muutunud väiksemaks. Üks esimesi, kes kakskeelsust defineeris, oli Uriel Weinrich (1953: 1), kelle jaoks kakskeelsus oli kahe keele alternatiivne kasutamine ja kakskeelne e bilingvaal kahte keelt kasutav inimene. Weinreich (1953) jaotas kakskeelsuse koordinatiivseks ja segatüüpi kakskeelsuseks. Koordinatiivse kakskeelsuse puhul areneb kaks eraldi tähenduste süsteemi, kuna keeled õpitakse selgeks eraldi keskkondades. Segatüüpi kakskeelsus tekib, kui kaks keelt omandatakse samaaegselt ja sarnases keskkonnas. Tähenduste süsteem on sellisel juhul sama, aga iga tähendus on kakskeelse ajus tähistatud kahe sõnaga. Selline jaotus tundus paljudele keeleteadlastele huvitav ning sellele üritati katsete abil kinnitust leida. Katsete põhjal ei saa siiski üheselt öelda, kas Weinreichi jaotus alati kehtib. (Pikema tutvustuse nende uurimuste tulemuste kohta võib leida Romaine 1997: 78-84).

Erinevatest kakskeelsuse definitsioonidest on ülevaate andnud Blanc ja Hamers (Hamers, Blanc 2000). Nad toovad veel ära Bloomfieldi definitsioonist kardinaalselt erineva definitsiooni Macnamara'lt, kelle arvates on kakskeelsed kõik, kellel on minimaalne keeleoskus (mis võib piirduda ühe osaoskusega); peaaegu samasuguse definitsiooni on esitanud Einar Haugen, kelle arvates algab kakskeelsus, kui ühe keele kõneleja on võimeline teises keeles moodustama täiesti arusaadava tervikliku lausungi (Haugen 1953: 7, viidatud Haugen 1987: 14 järgi).

Lisaks on Baetens Beardsmore (1982) loetlenud veel mitmeid kakskeelsuse kirjeldusi, mis oma nõuetelt kakskeelsuse tasemele nende kahe vastandliku hinnangu vahele jäävad.

Grosjean'i seisukoht (1982: 55-56) on, et ei ole võimalik täpselt defineerida täiuslikkuse astet, mil võõrkeele hea valdaja muutub kakskeelseks; kakskeelsed on midagi enam kui kahe monolingvaali summa, sest nende keelekasutuses on ka ainult kakskeelsele omaseid jooni.

Kakskeelse isiku eri keelte kõik osaoskused ei pruugi olla võrdsel tasemel, ka ei kasutata sageli kahte keelt samas situatsioonis. Nt: Taani eestlased räägivad eesti keelt sugulastega Eestist ja eestlastest tuttavatega, mõnikord ka pereliikmetega, kuid suhtlemine ametnikega, töökohas jm on taanikeelne.

Kakskeelsuse defineeritakse ka lähtudes **teise keele omandamise east** (ehk sellest, kui vanalt saadi kakskeelseks) **ja keelte omandamise järjestusest** (kas keeled omandati samaaegselt või õpiti üks keel varem).

Carol Myers-Scotton (2006) järgi on uurimused näidanud, et lapsed ja täiskasvanud omandavad keeli erinevalt. Näiteks korrektse häälduseni jõudmine on täiskasvanute jaoks raskem kui lastele. Varases lapsepõlves omandatakse keeli tavaliselt spontaanselt, enamasti ilma süstemaatilise õpetuseta. Carol Myers-Scotton (2006: 324) juhib tähelepanu sellele, et ka täiskasvanute kakskeelsuse uurijad räägivad "keele omandamisest", mõeldes selle all aga nii spontaanset keeleomandamist kui ka keele süstemaatilist õppimist õpetaja juhendamisel. Täiskasvanute kakskeelsuse uurimist nimetatakse tavaliselt teise keele *omandamise* (*second language acquisition*) uurimiseks. Teise keele omandamist on defineeritud kui viisi, kuidas inimene õpib teist keelt (mitte oma emakeelt), nii klassiruumis kui ka väljaspool seda. (Myers-Scotton 2006: 324)

Carol Myers-Scotton (2006: 344-348) on toonud ära mitmete kakskeelsuse uurimuste tulemused, mis üldjuhul näitavad, et lapsena kaks (või enam) keelt omandanud inimeste keeletestide tulemused on võrreldavad nende keelte emakeelena kõnelejate tulemustega. Samas on peale 15. eluaastat teise keele omandanute testitulemused üldjuhul nõrgemad, kuigi ka nende hulgas on üksikuid, kes suudavad omandada teise keele emakeelega võrdsel tasemel. Sellised tulemused on põhjustanud kakskeelsuse uurijate hulgas diskussiooni "kriitilise ea" üle - kas on olemas mingi murdeiga, millest alates inimese keeleõppimisvõime väheneb ja kas erinevate keeletasandite (sõnavara, hääldus jt) puhul

on see iga erinev. Kuigi paljud keeleteadlased kalduvad nõustuma sellega, et kriitiline iga on olemas, lähevad vaated sellele, millal see iga saabub lahku. Kuid on ka keeleteadlasi (nt Birdsong ja Molis 2001), kelle arvates pole "kriitilise ea" olemasolu veenvalt tõestatud.

Eelpool mainitu on üks põhjuseid, miks laste kakskeelsuse uurimine on kujunenud eraldi uurimissuunaks ning uurijatel on välja kujunenud oma terminoloogia. Laste kakskeelsus jaotatakse lähtudes sellest, kas kahte keelt omandatakse paralleelselt või üksteise järel. Laste kakskeelsuse uurimisest on andnud ülevaate Carol Myers-Scotton (2006: 328-329) ja Suzanne Romaine (1997: 181-205), kes toob ära lastekeele uurijate Padilla ja Lindholmi simultaanse keelte omandamise definitsiooni, mille järgi võib simultaansest keeleomandamisest rääkida vaid juhul, kui kaht keelt omandatakse paralleelselt sünnist alates. Samas on simultaansest keeleomandamisest seostatud ka teise keele õppimise algusega enne kolmandat eluaastat (Romaine 1997: 181). Meisel (1989) nimetab simultaanset keelte omandamist *kakskeelse(ks) esimese keele omandamiseks*. Kui keelte omandamine ei toimu simultaanselt, nimetatakse seda *varaseks teise keele omandamiseks* (Myers-Scotton 2006: 328). Varasele kakskeelsusele püütakse seada rangeid ajalimiite. Enamik uurijaid nõustub seisukohaga, et kahe keele omandamist enne kolmandat eluaastat võib nimetada simultaanseks. (Myers-Scotton 2006: 328-329)

Suzanne Romaine (1997: 183-186) on pakkunud järgmist laste kakskeelsuse klassifikatsiooni:

1. 1. vanem - keel A (domineeriv keel kogukonnas); 2. vanem - keel B; mõlemad vanemad räägivad lapsega oma emakeelt. Selle laste kakskeelsuse tüübi kohta on kirjutatud mitmeid teedrajavaid uurimusi - Ronjat (1913), Leopold (1939-49) jt. Just nemad tutvustasid ja propageerisid printsiipi "üks inimene - üks keel", kui kõige efektiivsemat meetodit kakskeelse lapse kasvatamiseks. Romaine väidab siiski, et selle kakskeelseks kujundamise meetodi tulemusel saab enamik lapsi küll kahest keelest aru, kuid kõneleb siiski seda keelt, mis on ka kogukonnas domineerivaks keeleks.

2. 1. vanem - keel A (domineeriv keel kogukonnas); 2. vanem - keel B; mõlemad vanemad räägivad lapsega B keelt, A keele omandab laps teiste kogukonna liikmetega suheldes.

3. Mõlemad vanemad kõnelevad lapsega keelt A, mis pole kogukonnas domineeriv. B keele omandab lapse teiste kogukonna liikmetega suheldes. E. Oksaar (1977) on vaadelnud eesti - saksa/rootsi kakskeelsust (eesti emakeelega vanemad, kogukonna keeleks on saksa ja rootsi keeled).

4. 1. vanem - keel A; 2. vanem - keel B; domineeriv keel kogukonnas on aga hoopis C, mille laps omandab mitte vanematelt, vaid teiste kogukonna liikmetega suheldes.

5. Mõlema vanema emakeel ja kogukonna keel on A, lapsega kõneleb üks vanematest keelt B (eelduseks on vanema väga hea keele B valdamine).

6. 1. vanem - A-B kakskeelne; 2. vanem - A-B kakskeelne; kogukonnas kõneldakse mõlemaid keeli. Lapsega kõneldakse samuti kahte keelt läbisegi. Viimane tüüp on Romaine järgi (1997: 186) kõige enam levinud kakskeelseks saamise strateegiaid. Ühtlasi leiab ta, et seda strateegiat on kõige vähem uuritud, kuna enamik laste kakskeelsuse uurijaid on keeleteadlased, kuuluvad keskklassi ja on uurinud oma laste keelelist arengut.

Varasemad kakskeelsuse uurijad olid veendunud, et varane kakskeelseks saamine pidurdab laste vaimset ja sotsiaalset arengut. Selline seisukoht oli sageli nende poliitiliste jõudude põhiargumendiks, kes pooldasid ükskeelset haridust, eriti kogukonnas domineerivas keeles antavat haridust. (Romaine 1997: 241).

Romaine (1997: 242) loetleb ka mõned tegurid, mis mõjutavad laste õppe edukust koolis:

- 1) kakskeelsus;
- 2) puudulik kokkupuude kooli õppekeelega;
- 3) keeleline sobimatus kodu ja kooli vahel;
- 4) kultuuriline sobimatus kooli ja kodu vahel;
- 5) rahvusvähemusse kuuluvatele lastele antava hariduse madal kvaliteet;

6) sotsiaal-majanduslikud faktorid;

7) häiritud kultuuriülekanne põlvkondade vahel, mis on tingitud vähemuse / enamuse suhetest ja staatusest.

Skutnabb-Kangas (1981: 78) on juhtinud tähelepanu sellele, et laste kakskeelseks saamist mõjutavad mitmesugused ühiskondlikud tingimused, mida võib laias laastus jagada neljaks:

- a) eliitkakskeelsus,
- b) keelelise enamuse hulgast pärit lapsed,
- c) kakskeelsetest perekondadest pärit lapsed,
- d) keelelise vähemuse hulgast pärit lapsed.

Eliitkakskeelsed on kakskeelseks saanud tavaliselt vabatahtlikult. Eliitkakskeelsete hulka kuuluvad mh lapsed ja noored, kes elavad mingi aja välismaal, sageli on nad pärit haritlaste, diplomaatide, ärimeeste peredest. Seda tüüpi kakskeelsust peetakse positiivseks - neil on kõige paremad võimalused saada kakskeelseteks. Samuti on seda tüüpi kakskeelsus individuaalse iseloomuga ja see eristab eliitkakskeelseid lastest, kes õpivad võõrkeelt koolis (Skutnabb-Kangas 1981: 78-79).

Lapsed, kes pärinevad *keelelises enamuses olevast kogukonnast*, võivad kakskeelseteks saada, kui nad õpivad koolis mõnda võõrkeelt, mh keelekümluse meetodil. Paljudes endistes koloniaalmaades õpetatakse lastele rahvusvahelise suhtlemise keelena endise emamaa keelt, näiteks Indias ja Aafrika riikides. Tihti, ehkki mitte alati, saavad sellised lapsed kakskeelseks ilma ühiskondliku surveta, ise. (Skutnabb-Kangas 1981: 79-81).

Kakskeelsete perede laste olukord on mõneti sarnane eliitkakskeelsete laste omaga. Kui laps on pärit perekonnast, kus üks vanematest räägib enamuse keelt, võiks lapsele piisata sellest, et ta on ükskeelne enamuse keeles. Kuid perekonna surve võib laps õppida ära ka teise vanema keele. Kui mõlemad vanemad räägivad eri vähemuskeeli (nt Taanis elav eesti-saksa perekond), on lapse olukord samasugune kui keelelisest

vähemusrühmast pärit lastel – lisaks vanematepoolsele survele avaldab survet ka ühiskond, õppimaks ära kolmas keel. Piisava aja ja kannatlikusega võib lapsest saada kolmkeelne (Skutnabb-Kangas 1981: 81-82).

Keeleliste vähemuste hulgast pärit lapsed on tavaliselt tugeva ühiskondliku surve all õppida ära enamuse keel. Samas avaldab perekond samuti survet, et lapsed säilitaksid kodukeele. Vähemuse hulgast pärit laste puhul on suur oht, et neil ei õnnestu kakskeeleks saada ning ebaõnnestumise tagajärjed võivad olla kurvad. Kui lapsest saab ükskeelne vähemuse keeles, on ta ühiskonnast eraldatud ja ei suuda tööturul läbi lüüa. Kui lapsest saab ükskeelne enamuse keeles, ei saa ta kontakti vanemate kultuuriga ning on suur risk, et tekivad võõrandumine ja identiteediraskused. (Skutnabb-Kangas 1981: 82-83)

Kakskeelsust saab defineerida ka lähtuvalt **kõneleja hoiakutest keeltesse** - ehk kakskeelsed on need, kes identifitseerivad end mõlema keele või keelegrupiga ja kultuuriga, või siis lähtudes sellest, kuidas nn ümbritsevad inimesed (ükskeelsed) kakskeelseid tajuvad: kui kedagi aktsepteeritakse mõlema keelekogukonna liikmete poolt kui sünnipärast kõnelejat (Skutnabb-Kangas 1981).

Lisaks kakskeelsuse vaatlemisele ühest tasandist lähtudes on mõned kakskeelsuse uurijad püüdnud pakkuda kakskeelsuse definitsioone, mis toetuvad erinevate tasandite üldistustele. Suzanne Romaine on vaadanud kakskeelsust arvestades nii psühholoogilist kui ka sotsiaalset tasandit. Josiane Hamers ja Michel Blanc (2000: 25) rõhutavad, et ühiskondlik ja individuaalne kakskeelsus on multidimensioonilised nähtused ja neid tuleb sellistena ka uurida. Nad vaatlevad kakskeelsust eelkõige lähtudes järgmistest aspektidest – üksikindi kompetentsus kahes keeles (mis on suhteline), keelte omandamise iga, sotsiaalne staatus ja grupikuuluvus ja teisekeelse ühiskonna olemasolu (vt tabel 1).

Tabel 1. Kakskeelsuse tasandid Hamersi ja Blanci järgi (2000: 26)

Tasandid	Kommentaarisid
A Lähtudes kompetentsusest mõlemas keeles	1. tasakaalustatud (balansseeritud) kakskeelsus 2. dominantne kakskeelsus
B Lähtudes kognitiivsest organiseeritusest	1. liitkakskeelsus 2. koordineeritud kakskeelsus
C Lähtudes keele omandamise east	1. lapsepõlves omandatud kakskeelsus (a) simultaanne (b) järjestikune (konsekutiivne) 2. noorukiea kakskeelsus 3. täiskasvanu kakskeelsus
Lähtudes L2 olemasolust ühiskonnas	1. endogeenne kakskeelsus 2. eksogeenne kakskeelsus
E Lähtudes kahe keele suhtelisest staatusest	1. lisav kakskeelsus 2. vähendav kakskeelsus
F Lähtudes grupikuuluvusest ja kultuurilisest identiteedist	1. bikultuuriline kakskeelsus 2. L1 monokultuuriline kakskeelsus 3. L2 akultureeritud kakskeelsus 4. deakultureeritud kakskeelsus

L1 = esimene keel; L2 = teine keel; La ja Lb = emakeeled simultaanse kakskeelsuse puhul

Tove Skutnabb-Kangas on samuti seisukohal, et kakskeelsuse üldise definitsiooni aluseks võiks olla erinevate definitsioonide heade külgede kombinatsioon. Sellest lähtudes pakub ta omapoolse definitsiooni: kakskeelne kõneleja on see, kes suudab toimida kahes (või enamas) keeles, nii üks- kui kakskeelsetes kogukondades, vastavalt indiviidi suhtluskompetentsile ja kognitiivsele kompetentsusele, indiviidi enda või kogukonna poolt esitatavatele sotsiokultuurilistele nõuetele, ning see, kes on võimelised end positiivselt identifitseerima mõlema keele gruppide või osadega (Skutnabb-Kangas 1981: 93), (vt ka tabel 2).

Tabel 2. Kakskeelsuse definitsioonid Skutnabb-Kangase (1981: 94) järgi

<i>Kriteerium</i>	<i>Emakeel on keel, mida inimene</i>	<i>Kakskeelne on see, kes</i>
<i>Päritolu</i>	on õppinud esimesena	a) on õppinud kahte keelt sünnist alates perekonnas b) on kasutanud kahte keelt paralleelselt sünnist saadik
<i>Pädevus</i> oskuse tase valdamine	valdab kõige paremini	a) valdab kahte keelt täielikult b) valdab kahte keelt nagu emakeelena rääkija c) oskab kahte keelt ühevõrra hästi d) suudab teises keeles täiesti arusaadavaid lauseid moodustada e) omab vähemalt mingit teadmist teise keele grammatilisest struktuurist ja oskust seda kasutada f) on teise keelega mingisuguses kontaktis olnud
<i>Funktsioon</i> kasutus	kasutab kõige enam	a) kasutab (või on võimeline kasutama) kahte keelt (enamikus olukordades) (vastavalt oma tahtele ja ühiskonna nõudeile)
<i>Hoiakud</i>	a) identifitseerib end ise b) identifitseeritakse teiste poolt	a) peab end ise kakskeelseks, samastab end kahe keele ja/või kahe kultuuriga (või nende osadega) b) peetakse teiste poolt kakskeelseks/ kahe keele sünnipäraseks kõnelejaks

Varem vaadati kakskeelsust valdavalt kui negatiivset nähtust, seda võeti kui kõrvalekallet normist, kui üleminekufaasi vähemuskeelelt enamuse keelele. Viimastel aastakümnetel on suhtumine kakskeelsusesse muutunud ning uurimustes on normiks tasakaalustatud kakskeelsus või kakskeelsed, kellel domineerib enamuse keel. (vt Skutnabb-Kangas 1981, Romaine 1997)

1.4. Keelekontaktid ja nende uurimine

Kõik keeled muutuvad aja jooksul. Põhjuseid, miks erinevates keeltes võib leida sarnaseid jooni nii vormi, tähenduse kui ka struktuuri osas, on mitu - ajalooline areng, keelesugulus, paralleelselt toimunud muutused, juhus, aga ka keelekontaktid.

Sarah Grey Thomasoni (2001: 2) järgi nimetatakse *keelekontaktiks* enam kui ühe keele kasutamist samaaegselt samas kohas.

Keelekontaktide uurimine sai alguse 20. sajandi teisel poolel. Varem vaadeldi keeli kui suhteliselt staatilisi süsteeme. Keeles toimuvate muutuste põhjustajaks peeti pikka aega eelkõige selle keele siseseid mehhanisme ning jäeti kõrvale keele kõneleja ning vaadeldavale keelele teiste keelte poolt avaldatav mõju (ka sama keele eri dialektide vaheline mõju). Tihti on raske otsustada, kas tegemist on kahe erineva keele või sama keele erinevate dialektidega; samamoodi on raske otsustada, kas tegemist on võõrkeele või dialekti mõjuga keelele, mis põhjustavad selles muutusi.

Viimasel ajal on hakatud mõistma ka kõneleja rolli tähtsust keelte arengus. Suzanne Romaine (2000: 33) on seisukohal, et keelekontaktid toimuvad isikutasandil, seetõttu tuleb keeleteadlastel keelte vastastikke mõjusid uurides paratamatult tegeleda kakskeelse indiviidiga. Kõigi muutuste toimumine leiab aset kaks- või mitmekeelse isiku kõnes.

Paljude keelekontaktide ning nende tagajärjel tekkinud keelemuutuste kohta on vähe teada, sest osa muutusi on toimunud juba pikka aega tagasi. See teeb keelemuutuste põhjuste kirjeldamise sageli raskeks. (Thomason, Kaufman 1991)

Josiane F. Hamers ja Michel H. A. Blanc (2000, 6) mõistavad *keelekontaktide* all kahe või enama koodi kasutamist isikute või gruppidevahelises suhtes, aga ka enam kui ühte keelt kasutava indiviidi psühholoogilist seisundit. Ühiskondlik kakskeelsus tekib, kui kaks keelt on pidevas kontaktis, ning seetõttu on ühiskonnas palju kakskeelseid isikuid; individuaalse kakskeelsuse eelduseks on üksikisiku vajadus kahes keeles suhelda ning ligipääs kahele keelele.

Keelekontaktid leiavad aset, kui kokku puutuvad kahe erineva keele kõnelejad, nt rahvused, kes kas elavad samal territooriumil (samal riigis) või üksteise naabruses. Mõnikord on keelekontaktide vahendajaks mingi kolmas keel (nt inglise, saksa või prantsuse keel) või kirjalikud allikad (nt Piibel). Et keelekontaktid saaksid toimuda, on vajalik mõningane kahe keele oskus, kuigi kakskeelsus ei pea olema väga laialdane. (Thomason, Kaufman 1991: 65-68)

Koos sotsiolingvistika sünniga hakati rohkem tähelepanu pöörama ka sotsiaalsete tegurite mõjule keele arengus. Samas on erinevad autorid näinud sotsiaalsete mõjude rolli keelemuutustes väga erinevalt. (Vt nt Heine, Kuteva 2005) Enamasti rõhutatakse selliste sotsiaalsete faktorite, nagu keele staatus, prestiiž; kontaktide intensiivsus jt olulisust keelekontaktide uurimisel. Uurijad on leidnud, et mitu sotsiaalset faktorit võivad toimida ka samaaegselt. Kui Thomason (2001) on pidanud keelekontakte mõjutavatest teguritest sotsiaalseid isegi olulisemaks kui keelelisi, siis leidub ka teistsuguseid seisukohti. Näiteks Heine ja Kuteva (2005) järgi pole sotsiolingvistilised parameetrid keele grammatiliste joonte ülevõtmisel määrava tähtsusega. Nende järgi pole siiski piisavalt tõendeid selle kohta, et grammatiliste joonte ülevõtmine oleks seotud kindlate sotsiaalsete ja poliitiliste olukordadega. (Heine, Kuteva 2005: 12-13)

Aastakümneid käsitleti keelte struktuuri keelekontaktidest suhteliselt vähemõjutatavana. Sellise seisukoha võib tagasi viia juba Ferdinand de Saussure töödele. Arvati, et kuigi sõnavara ja fonoloogia võivad muutuda teiste keelte mõjul, jääb grammatika tavaliselt muutumatuks. Bernd Heine ja Tania Kuteva osutavad siiski hilisematele uuringutele, mis on näidanud, et see pole alati nii. (Heine, Kuteva 2005: 1)

Sarah Grey Thomason ja Terrence Kaufman on väitnud, et põhiliselt toimuvad muutused keeles keele struktuuri tasakaalustamatuse tõttu, aga ka dialektidevahelise interferentsi tõttu ja võõrkeelest tuleneva interferentsi mõjul. (Thomason, Kaufman 1991: 9).

Keelekontaktid võivad viia *muutusteni keeles, keelevahetuse ja keele surmani*.

Thomason ja Kaufman (1991) eristavad kahte erinevat keelelise arengu mudelit: a) keel antakse ühelt põlvkonnalt teisele üle suhteliselt väheste muutustega (normaalne ajalooline areng) või b) toimub teisele keelele üleminek e keelevahetus (*langage shift*) Keele säilitamise puhul toimub Thomasoni ja Kaufmani järgi nii sõnavara, kui ka grammatiliste struktuuride laenamine teisest keelest esimesse keelde. Esimene keel säilitab põhilised erijooned, kuid laenamine muudab seda mõningal määral. (Thomason, Kaufman 1991: 9-10).

Keelekontaktide tagajärjel võib toimuda ka *keelevahetus*. Sellisel juhul laenatakse tavaliselt esimese keele sõnavara või struktuuri elemente teise keelde. Carol Myers-Scottoni (2006) järgi näitavad eri keeltepaaride uurimused, et enamuse leksikaalseid laene on käändsõnad (mõne uurimuse järgi kuni 75%), verbide osakaal on tavaliselt 15%-18%. Tulemused on üsna sarnased, sõltumata uuritud keelepaarist.

Keele surma võib põhjustada keele järkjärguline hääbumine, massiline struktuurielementide ja sõnavara laenamine või teisele keelele üleminek (Crystal 2000).

Keele surm võib saabuda kõnelejate arvu järk-järgulise vähenemise tulemusel. Siin on suurema kõnelejate arvuga keelteil eelis. Kuid lisaks kõnelejate arvule mängib olulist rolli ka suhtumine keelde. Kui mingi keele prestiiž langeb või keelele ja kultuurile avaldatakse tugevat survet, ei pruugi ka suure kõnelejaskonnaga keel ellu jääda. (Holmes 2001)

Keele surm võib tulla ka järsku, kui keele kasutajad kas vahetavad keelt, nii et üks põlvkond ei anna keelt mingil põhjusel enam järgmisele edasi, või (äärmuslikul juhul) surevad (näiteks mingi loodusõnnetuse või genotsiidi tagajärjel). Janet Holmes (2001: 56) toob järsu keelesurma näiteks Austraalia aborigeenide keeled. Sellisel juhul ei eelne keele surmale tavaliselt keele hääbumist ega kasutusvaldkondade ahenemist.

Kuid ulatuslike keelekontaktide mõjul võivad tekkida ka uued keeled - pidžin-, kreool- ja segakeeled.

Thomason ja Kaufman (1991) on nimetanud neid intensiivsete keelekontaktide mõjul tekkinud keeli mittegeneetilisteks:

Segakeel - on sageli rühmasisene keel, mis võib eksisteerida kõrvuti keeltega, mille elementidest ta koosneb. Segakeele grammatika elemendid on pärit mingist kindlast keelest, kuid segakeelel puuduvad otsesed esivanemad. Segakeele kõnelejad on tavaliselt kakskeelsed. Kaudu ei tunnistanud keeleteadlased segakeelte esinemise võimalikkust. (Thomason, Kaufman 1991: 1-2).

Pidžinid tekivad, kui kahel rühmal puudub ühine suhtluskeel. Pidžinid pole tekkinud ühe keele pikaajalise arengu tagajärjel, vaid on kontaktkeeled. Tavaliselt on nende sõnavaral üks allikas, aga grammatikal teine või mitu allikat.

Heine ja Kuteva (2005) järgi lähtusid varasemaid keelekontakte käsitlevad uurimused tihti vaid puhtkeeleliste aspektide uurimisest. Püüti sõnastada keelekontaktide esinemise piiranguid. Sageli oli selliste piirangute väljapakkumisel aluseks arvamus, et keele arengu määrab keele struktuur ning teatud kontaktid pole võimalikud. Mitmed oma aja mõjukamad keeleteadlased (näiteks Edward Sapir) leidsid, et kui keelekontaktide tulemusel saavadki keeled mõjutusi, jääb keelte grammatika suures osas mõjutamata. (Heine, Kuteva 2005: 1) Peeti võimatuks selliste grammatiliste struktuuride laenamist teise keelde, mis pole selle keele tüpoloogiaga kooskõlas. Samuti püüti määrata laenamise järjekorda - algul sõnavara (leksikaalsed laenud), hiljem grammatika. Ka on arvatud, et keele süsteem muutub lihtsamaks, et eelkõige võetakse üle elemendid, mis

viivad keelekasutuse lihtsustumiseni. Hiljem on need seisukohad aga ümber lükatud. (Vt Heine, Kuteva 2005)

Carol Myers-Scotton on seisukohal, et kõik keelekontaktidega seotud nähtused toetuvad samadele printsiipidele ja protsessidele (2002: 295).

1.4.1. Interferents, koodivahetus ja laenamine

Thomason ja Kaufman on väitnud (1991), et keel antakse vanemate generatsioonilt laste generatsioonile edasi lühikese aja jooksul suhteliselt väheste muutustega (eeldades, et sotsiolingvistiline kontekst on võrdlemisi stabiilne). Üks põhiline keelemuutuste põhjustaja on teise keele mõju.

Teise keele mõju ilmneb bilingvaalide puhul. Kakskeelsete indiviidide kahe keele omavaheliste mõjude kirjeldamiseks kasutavad keeleteadlased mõisteid *koodivahetus*, *interferents* ja *laenamine*.

U. Weinreich on sõnastanud klassikalise interferentsi definitsiooni: *interferents* on bilingvaali kõnes kahe keele oskuse tulemusel sündinud kõrvalekalle mõlema keele grammatika normidest (Weinreich 1953: 1).

Üheks interferentsi ilminguks nimetab U. Weinreich (Weinreich 1953: 7) ülekannet (*transfer*). U. Weinreich nimetas ülekandeks ühe keele elementide kasutamist teise keele raames, sealjuures suudab kakskeelne kõneleja ise eristada / identifitseerida, millise keele väljendeid ta on kasutanud, st keelekasutaja on ühe keele elementide ülekandmisest teise keelde teadlik. Erinevalt ülekandest ei ole interferents alati teadlik, st kõneleja ei pruugi teise keele elemente ise ära tunda või suudab need identifitseerida ainult osaliselt. (Weinreich 1953: 7-8)

Mõned hilisemad uurijad on leidnud, et sellel Weinreichi interferentsi definitsioonil on negatiivne tähendusvarjund, ka on arusaam interferentsi olemusest nüüdseks muutunud. Seepärast ei räägi hilisemad uurijad enam normidest kõrvalekaldumisest, nt Mackey (1970: 569) sõnastab interferentsi kui "ühe keele joonte kasutamist, kui räägitakse või kõneldakse teist keelt". Ka eristab Mackey interferentsi laenamisest. Interferents võib tema järgi varieeruda sõltuvalt psühholoogilistest, olukorrast tulenevatest ja diskursuse faktoritest.

Grosjean (1982) sõnastab interferentsi mõiste järgmiselt: ühe keele (ebateadlik (*involuntary*)) mõju teisele. Interferents esineb ka kakskeelse suhtluses monolingvaaliga, laenamine ja koodivahetus rohkem kahe kakskeelse omavahelises suhtluses. Ka on tema arvates laenamine ja koodivahetus teadlikumad.

Hoffman (1991: 96) juhib tähelepanu asjaolule, et noorte alles keeli omandavate kakskeelsete keeles on interferents, laenamine ja koodivahetus omavahel raskesti eristatavad, kuna nad alles omandavad keelte süsteemi.

Seepärast on selle asemele soovitatud terminit *transferents*. Kuid sellega paralleelselt on jäänud käibele ka termin *interferents*.

Lenore Arnberg (1988) on *koodivahetust* (*code-switching*) defineerinud järgnevalt: koodivahetus on teadlik ja eesmärgikindel keelte vahetus. Rääkija kas paneb ühe keele sõna või fraasi teisekeelsesse lausesse või vahetab keelt kahe lause vahel (Arnberg 1988: 42). Ka Anna Verschik (2004: 26) on pidanud soovitavaks defineerida koodivahetust kui mitme keele kasutamist ühe lausungi või vestluse piires, st nii lause sees kui vahel.

Koodivahetust on veel eristatud selle järgi, kas muutuvad vestluse tingimused (partner, situatsioon või teema). Sel juhul on tegu situatsioonilise koodivahetusega - *situational code-switching*. Keelelise kompetentsi järgi võib eristada kontekstuaalset koodivahetust - *contextual code-switching* (Oksaar 1972: 439).

Lenore Arnberg (1988) esitab koodivahetuse põhjusena seda, et vestluses osaleja ei tea mõnda sõna ühes keeles; b) on kogenud teatud asju ainult seoses ühe keelega; c) teatud mõistete väljendamine on kergem ühes keeles; d) mõned sõnad on talle lihtsamalt kättesaadavad ühes keeles; e) ta tahab selgitada arusaamatust; f) püüab tekitada erilist suhtlusefekti; g) tekib nn päästiku efekt (*trigger effect*); h) tahab midagi rõhutada; i) tahab demonstreerida rühmakuuluvust; j) tahab kedagi vestlusest välja jätta.

Laensõnad - enamasti mõeldakse nende all sõnu, mille puhul on sihtkeelde üle võetud nii tähendus kui ka foneemiline kuju. Neid laensõnu, mille puhul üle on võetud vaid osa

foneemilisest kujust, samas kui ülejäänud sõna on asendatud omasõnaga, nimetatakse hübriidlaenudeks. (vt Romaine 1997)

Romaine (1997: 56) juhib tähelepanu sellele, et laenamise mõiste alla kuuluvad ühelt poolt (fonoloogiliselt, morfoloogiliselt ja süntaktiliselt) assimileerumata laenud, teisalt aga ka osaliselt või täielikult assimileerunud laenud. Esimesi tajutaksegi võõraste ühikutena, teiste puhul pole lähtekeelega sageli mingit nähtavat sarnasust. Kui baaskeeles kasutatakse lähtekeelest saadud mudelit, mille järgi sõnad ümber korraldatakse, kutsutakse neid tõlkelaenudeks (*loan translations*). (Romaine 1997: 57) Tõlkelaenud näitavad, et laenamine võib võimalik olla ka süntaksi ja semantika tasandil, kusjuures häälikuline struktuur jäetakse üle kandmata.

Koodivahetuse ja laenamise puhul valitseb käsitluste paljusus ning terminoloogiline segadus. Nt William Mackey vastandab interferentsi kui juhuslikku ja individuaalset laenamisele kui kollektiivsele ja süstemaatilisele (Mackey 1970). Anna Verschik (2001: 531) toob ära viimasel ajal uurijate hulgas levinud veendumuse, et koodivahetus ja laenamine on ühe kontiinumi kaks otsa ning nende vahele ei saa tõmmata selget piiri. Eriti raske on otsustada, kummaga on tegemist, kui on tegemist sõnaga, mis ei nõua morfoloogilist integratsiooni. Alati pole abi ka sellest, kui sageli üht koodivahetust/laenu kasutatakse, sest jääb segaseks, mitmenda kasutusjuhu järel muutub koodivahetus laenuks.

Käesolevas töös on materjali analüüsidest lähtutud sellest, et laensõnad on integreeritud pigem morfoloogiliselt kui foneetiliselt. Koodivahetusena on käsitletud teadlikku keelevahetust, nt tsiteerimaks kellegi sõnu.

1.5. Keele hääbumine

Ossi Kokko (Niemi, Odlin jt 1998) on väitnud, et terminit *language attrition* (keele hääbumine) kasutasid esimesena Pennsylvania Ülikooli korraldatud konverentsil 1980. aastal Lambert ja Freed, viidates järkjärgulisele keele kaotamisele. Kuna keele hääbumine oli üks neutraalsema tähendusega sellal keeleteaduslikes artiklites

väljapakutud ja kasutatud samatähenduslike terminite hulgas, oli see sobivaim antud keelenähtuse kirjeldamiseks. Hääbuda võib nii kakskeelse esimene kui ka teine keel.

Kuigi keelekontakte ja kakskeelsust on pikemat aega intensiivselt uuritud, on keele hääbumise uurimisega tegeldud alles suhteliselt lühikest aega. Ossi Kokko (Niemi, Odlin jt 1998) on rõhutanud, et tuleks lahus vaadelda individuaalset ja ühiskondlikku keele kaotamist. Kui üksikisiku keeleoskuse kao põhjuseks on keele vähene kasutus, siis keelekogukonna keelekaotus tuleneb keeleoskuse ebatäielikust ülekandumisest ühelt põlvkonnalt teisele. Üksikindiviidi keele hääbumine pole seotud ülejäänud keelekogukonna liikmete keeleoskusega, keelekogukonna keele hääbumise all mõistetakse kõigi selle liikmete keeleoskuse hääbumist.

Erinevate keeleuurijate seisukohad lähevad lahku selle suhtes, missugune tasand on olulisem, kas individuaalne või ühiskondlik. Ka erinevad nende vaated selle osas, mis põhjustab individuaalse keeleoskuse hääbumise.

Jaspaert, Kroon ja van Hout on defineerinud keele kaotamist kui individuaalset keelearengut, mille käigus üksikisik kaotab (osa) ühe vallatava keele kompetentsist. Kakskeelne võib kaotada nii esimese kui ka teise või võõrkeele oskuse. Kuid need autorid on seisukohal, et enamasti pole keeleoskuse kaotamise põhjuseks siiski mitte üksikindiviidi poolt unustatud keelelemendid või reeglid, vaid keeleoskuse ebatäielik ülekandumine ühelt põlvkonnalt teisele. Seega peavad nad olulisemaks keele hääbumist ühiskonna tasandil. (Weltens jt 1986: 37-49)

Riionheimo (1998: 246) on väitnud, et terminit *keele hääbumine* kasutatakse enamasti siis, kui (esimese) keele oskuse taandareng (vähenemine) on individuaalne. Kui tegemist on kollektiivse keele unustamisega, kõneldakse juba keele *surmast* või kaotamisest.

Keele hääbumist tuleks Ossi Kokko (vt Niemi, Odlin jt 1998: 154) arvates vaadelda lahus ka sellisest patoloogilisest keele oskuse kaotamisest nagu afaasia, sest nende nähtuste tekkepõhjused on erinevad. Keele hääbumine on seotud keelekontaktidega, afaasia põhjused aga on neurooloogilised. Afaasia puhul ei asendu ühe keele oskus teisega, samuti tekkib afaasia sageli äkki ja kiiresti, samas kui keele hääbumine on pikaajaline protsess. Mõlemal juhul väheneb keeleoskuse tase.

1.5.1. Esimese keele hääbumine

Esimese keele hääbumine ei toimu kunagi iseenesest, vaid teise keele kontekstis. (Riionheimo 1998: 246) Üks olulisemaid sotsilingvistilisi faktoreid, mis põhjustab esimese keele unustamist, on esimese keele kasutuse vähenemine, mida teravdab immigrantide puhul lahusolek emakeelsest kogukonnast (Seliger, Vago 1991: 4)

Teine oluline faktor on esimese keele allajäämine teisele keelele keele prestiiži, sotsiaalse staatuse poolest ja suhtumistes ning hoiakutes. On väidetud, et keele mandumisega (allakäiguga) kaasneb sageli sotsiaalsete ja keeleliste normide lihtsustumine ning stiilierinevuste vähenemine (stiili neutraliseerumine ebaformaalseks) (Seliger, Vago 1991: 4)

Enamik keele hääbumisega seostuvaid lingvistilisi muutusi on lihtsustavad. Siia kuuluvad ka keele *interferentsid* ja *keeltevahelised mõjud*. (Seliger, Vago 1991: 7) Keele unustamine ja interferents mõjutavad teineteist, kusjuures esimene tugevdab teise mõju - kui mingi väljend esimeses keeles puudub, on loomulik kasutada teise, domineeriva keele väljendit. (Riionheimo, 1998: 246)

Lisaks teise keele mõjul tekkinud struktuurimuutustele võivad esimese keele unustamisele viidata ka sellised muutused, mis on põhjustatud esimese keele grammatika enda iseärasustest. Siia kuulub näiteks keele lihtsustumine. Näiteks on kindlaks tehtud, et markeerimata vormid säilivad keeles paremini kui markeeritud vormid, enamtarvitatavad paremini kui harvem esinevad. (Seliger, Vago 1991: 10)

Mõned uurimused, mh Emiko Yukawa (Yukawa 1997) uurimus jaapani keele esimese keelena hääbumisest, näitavad, et laste puhul toimub keele hääbumine, samuti nagu keele omandamine kiiremini kui täiskasvanutel.

Ka Taani eestlaste keele puhul võib märgata eelpool mainitud keeleliste normide lihtsustumist.

2. Eestlased maailmas

Raimo Pullat (2004: 37) on väitnud, et kuni 18. sajandi lõpuni elas eestlasi väljaspool Eestit suhteliselt vähe. 18. sajandi alguses elas Vene riigis (väljaspool Eesti ala) u 6000, sajandi lõpus u 20000 eestlast. 19. sajandi keskpaigaks oli Vene Impeeriumi aladel elavate eestlaste arv kasvanud 30000-le.

Eestlaste massiline väljaränne sai alguse 19. sajandi keskel. Esialgu siirduti põhiliselt Vene impeeriumi väheasustatud aladele. (Kulu 1992: 10) Väljaspool Eesti ala elavate eestlaste hulk oli 19. sajandil umbes neljakordistunud, kõige enam eestlasi elas 1897. aasta ülevenemaalise rahvaloenduse andmeil Peterburi (64116) ja Pihkva (25458) kubermangus. Eestlased olid asunud elama ka Kaukaasiasse (4281 inimest), Siberisse (4202 inimest) ja teistesegi Venemaa piirkondadesse. (Pullat 2004: 38) XX sajandi teisel kümnendil elas juba u 1/6 eestlastest Vene Impeeriumis väljaspool Eesti alasid. (Kulu 1992: 10) Arvatakse, et ainuüksi Petrogradis elas 1917. aastal 50000 eestlast (Pullat 2004: 44).

Eestlaste kogukonnad väljaspool Vene Impeeriumi kujunesid hiljem kui Venemaal. (Erandid ehk USA, kuhu esimesed eestlased arvatakse olevat jõudnud juba 17 saj esimesel poolel (Kulu 1992: 82)). Ameerikasse Ühendriikidesse asus eestlasi 19. saj II poolel Venemaa eesti asundustest Krimmist, näiteks 1894 rajati Lõuna-Dakota osariigis Koidu asula. (Kulu 1992: 82)

1900. aastate alguses rändas eestlasi Austraaliasse, Põhja- ja Lõuna-Ameerikasse. Eesti kogukonnad tekkisid nt Argentiinas ja Brasiilias. Väljaränne Brasiiliasse algas 1907-1908, kui sinna siirduti nii Eestist kui ka Venemaa eestlaste asundustest. (Kulu 1992: 99-101) Austraaliasse asus u 100 eestlast esimese maailmasõja ajal, 20. sajandi teise kümnendi algul elas Austraalias juba 150 eestlast. (Kulu 1992: 102)

1918. aastal elas väliseestlasi väljaspool Venemaad u 10-15 tuhat, enne Teist maailmasõda u 25-30 tuhat. (Kulu 1992: 6). Üks eelistatumaid väljarändesihete kahe maailmasõja vahelisel perioodil oli Brasiilia. Postimehes avaldatud artikli andmetel elas 20. sajandi kolmanda kümnendi algul Brasiilias juba u 3000 eestlast. Lõuna-Ameerikas

olid suuremad kogukonnad veel Argentiinas (u 500 inimest), Venezuelas, Tšiilis jt. (Postimees 25/08/1934)

Kanadasse, kuhu esimesed eestlased olid asunud 19.-20. sajandi vahetusel, lisandus Eesti Vabariigi päevil vähe väljarändajaid, uus laine jõudis siia alles peale II maailmasõda (Kulu 1992: 90)

Alanud sõda tõi aga kaasa suuri muutusi nendes arvudes. Teine arvukam eestlaste lahkumine kodumaalt leidis aset Teise maailmasõja ajal, kui eestlased põgenesid põhiliselt Saksamaale ja Rootsi. (Kulu 1992: 10) Kui 1939. aasta sügisel puhkes Teine maailmasõda, elas väljaspool Eestit (k.a Nõukogude Liit) umbes 176000 eestlast. Nende põhiline paiknemine ja umbkaudne arv: Nõukogude Liidus 143 500, Lätis 7700, mujal (peamiselt Kanadas, USA-s, Austraalias ja Brasiilias) kokku 25000. (Raag 1999: 60) Kui Teine maailmasõda lõppes, elas väliseestlasi lääneriikides aga juba 85-90 tuhat. (Kulu 1992: 6). Algselt Saksamaale ja Rootsi suundunud eestlastest siirdus suur hulk hiljem teistesse riikidesse, nii et suuremad eestlaste kogukonnad tekkisid sõjajärgsetel aastatel peale Rootsi ja Saksamaa veel USA-s, Kanadas, Austraalias ja Suurbritannias. (Kulu 1992: 10) Näiteks elas 1947. aastast rahvaloenduse järgi Austraalias juba 1102 eestlast (Kulu 1992: 102)

Eestlasi elab tänapäeval paljudes maailma riikides. Erinevatel andmetel elab väljaspool Eestit u 150 tuhat (Kulu 1992:132) kuni 160 tuhat eestlast (Hennoste 1998: 12). Suurimad eesti kogukonnad on Venemaal, USA-s, Rootsis ja Kanadas. (Hennoste 1998: 12)

2.1. Väliseesti keele uurimisest

Väliseesti keelt on uuritud suhteliselt vähe. 1950ndate aastate lõpus ja 1960ndatel tekkis huvi Nõukogude Liidus elavate eestlaste, mh ka nende keele vastu. Korraldati mitmeid uurimisretki Kaukaasia eestlaste asundustesse ja Kaug-Itta, Liiviküla eestlaste juurde (Viikberg 1998: 36) Lääne pool oli huvi väliseesti keele uurimise vastu veelgi juhuslikum (Hennoste 1998: 12).

1970-1980ndate vahetuse paiku tehti mitmeid uurimusi Siberi ja Kaukaasia eestlaste keelest. Uurimisretki korraldati näiteks Krasnojarski kraisse ning Tomski ja Kemerovo oblastitesse. (Viikberg 1998: 36)

Ka Rootsis alustati tollal Rootsi eesti keele uurimist, eelkõige Uppsala ülikooli projekti FUSKIS raames, milles osalesid Raimo Raag ja Aarand Roos. (Hennoste 1998: 12)

1970-80ndatel tehtud töö tulemuseks olid mitmed suuremad uurimused väliseesti keele eri kujude kohta, mh Jüri Viikbergi kandidaaditöö ja artiklid Siberi eestlaste keele kohta, Raimo Raagi ja Aarand Roosi doktoritööd ja mitmed artiklid Rootsi eestlaste keelest ja Tiina Kesseli diplomitöö Kaukaasia eestlaste keelest. (Hennoste 1998: 13)

Oma doktoritöös “Morfologiska tendenser vid språklig interferens med estniska som bas” (Roos 1980) vaatles Aarand Roos eesti keelde laenatud sõnade morfoloogiliselt kohanemist eesti keelega. Roos võttis vaatluse alla laensõnad mitmetest keeltest, millega eesti keel on aja jooksul kontaktis olnud, kusjuures põhitähelepanu oli inglise ja rootsi keelest laenatud sõnadel. Ka Raimo Raagi doktoritöö “Lexical characteristics in Swedish Estonian” (Raag 1982) on pühendatud rootsi mõjudele eesti keele leksikas.

Uus huvitõus väliseestlaste keele vastu tekkis Eestis 1980-90ndate aastate vahetusel. 1991. aastal ilmunud artiklis “Linguistic tendencies in the Estonian language in Sweden” vaatleb Raimo Raag rootsieesti keele arengut, märkides, et Rootsi eestlased eesti keele oskus on ebahütlane, ning rootsi-eesti keelele on iseloomulik rootsi keele mõju, uuendused, mis on tekkinud Eestis räägitavast keelest sõltumatult ning arhaisemide kasutamine.

Rootsi eestlaste suulist kõnet uuriti alates 1996. aastast Lundis Aino Laaguse ja Birute Klaasi juhtimisel Tartu Ülikooli ja Lundi Ülikooli ühisprojekti „Lõuna-Rootsi eestlased, nende keel ja kultuur” raames. Projekti käigus kogutud materjalidest on ilmunud raamat „Lõuna-Rootsi eestlased ja nende keel” (Laagus jt 2004).

Raimo Raag ning Leelo Keevallik osalevad Uppsala Ülikooli käimasolevas projektis „Eestlased Rootsis” (2004-2007), mille raames uuritakse Rootsi eestlaste keeles toimunud morfoloogilisi, süntaktilisi, leksikaalseid ning pragmaatilisi arenguid. (Uppsala Ülikool 2007)

Teistes riikides pole süstemaatilist tööd tehtud, piirdutud on üksikute uurimustega. Kõige olulisem on olnud asukohamaa keelte sõnalaenude ja grammatilise mõju uurimine. Enamik viimaste aastate üksikuurimusi on seotud kakskeelsuse ja sellega nähtuste temaatikaga. (Hennoste 1998: 12-13)

Tartu Ülikoolis on mh kaitstud Mari Alliku magistritöö noorte Rootsi eestlaste keelest (2002) ja Kristiina Praakli magistritöö koodivahetusest Tampere eestlaste keeles (2002).

3. Eesti keelekogukonna säilimisest Taanis

Keelekontaktide tagajärjel võib toimuda keelevahetus. Sellisel juhul laenatakse tavaliselt esimese keele sõnavara või struktuuri elemente teise keelde. Keele säilitamisel keelekontaktide tingimustes toimub vastupidine areng, teisest keelest laenatakse sõnavara ja keelestruktuuri elemente esimesse keelde.

Taani eestlaste eesti keele säilimine või keelevahetus allub samadele seaduspärasustele, nagu teistegi vähemuskeelte säilimine või kadu. Susanne Romaine (1997: 40) on seisukohal, et on olemas rida väliseid tingimusi, mis keele säilimisele, vahetusele või surmale kaasa aitavad, kuigi need mitte alati täielikult ei määra mingi keele saatust.

Järgnevalt analüüsitakse Taani eestlaste eesti keele säilimist ja/või vahetust mõjutavaid tegureid lähtudes Carol Myers-Scottoni (2006) poolt välja toodud faktoritest, tegemaks kindlaks, kas ülekaalus on keele säilitamist või vahetust soosivad tegurid.

Carol Myers-Scotton (2006: 90) on ära toonud järgmised keele säilitamisele kaasaaitavad tingimused:

a) Demograafilised:

- Horisontaalne kakskeelsus ühiskonnas – rahvusrühmad elavad omaette kogukonnana geograafiliselt eraldatud alal ning on sageli ükskeelsed ega puutu eriti kokku teiste rahvusrühmadega, kuigi riigis tervikuna esineb kakskeelsust;
- Suurearvuline tihedasti koos elav kõnelejaskond (oma kodumaal);
- Füüsiline eraldatus teise keele kõnelejatest (omaette asula või linnaosa);
- Kui tegu on immigrantidega, kes on hiljuti uude asukohariiki saabunud ning säilitanud tihedad sidemed kodumaaga või saavad seda kergesti (sageli) külastada;
- L1 (esimesel keelel) on rahvusvahelise keele staatus

b) Ametiga seotud tingimused:

- Töötamine koos teiste inimestega, kellel on sama esimene keel;
- Madal haridustase, mis piirab tööjõu liikumist (*socio-economic mobility*);
- Stabiilne arv töökohti (tasustatavaid elukutseid) ühiskonnas.

c) Haridusega seotud tingimused:

• Parim, kui ametlikuks hariduse keeleks on esimene keel, vähemalt alg- ja põhikoolis;

- Võimalus õppida esimest keelt eraldi aienena;
- Kirjanduse kättesaadavus esimeses keeles;
- Raadio- ja TV saadete kättesaadavus esimeses keeles.

d) Grupisesed tingimused, mis aitavad emakeelt säilitada:

• Etnolingvistilise elujõulisuse üldine tajumine / mõistmine - etnolingvistilise elujõu mudeli esitasid 1997. Giles, Bourhis ja Taylor (Myers-Scotton 2006: 74), kelle järgi grupi etnolingvistilise elujõu määravad sotsioloogilised tegurid (grupi staatus, keele kõnelejate hulk, ametlike institutsioonide toetus). Hilisemad uurijad juhtisid tähelepanu ka nn subjektiivse etnolingvistilise elujõu (grupiliikmete hinnang grupi staatusele teiste gruppidega võrreldes) tähtsusele keele säilimises või vahetuses.

- Tihedad grupisesed sidemed, suhetevõrgustike olemasolu;
- Unikaalse grupikultuuri olemasolu;
- Grupi suhtumine keelde kui etnilisse sümbolisse;
- Sidemed grupi L1 keele ja religiooni vahel;
- Usk / veendumus, et grupp on eraldi (elujõuline) rahvus;
- Rõhk grupiseseste suhete tihedusele;

- Esimese keele (või murde) standardiseeritud kuju / kirjakeele olemasolu, mida enamus grupi liikmeid tunneb;

- Kirjalik traditsioon;
- Keelega seotud institutsioonide olemasolu (keelekoolid jm organisatsioonid)

e) Individuaalsed vaated ja taotlused, mis aitavad kaasa keele säilimisele:

- Suhetevõrgustiku olemasolu - suhted teiste grupi liikmetega (nii tugevate kui nõrkade sidemete olemasolu grupisisese liikmeskonnaga)

- Positsioon grupisisestes suhetevõrgustikes (tsentraliseeritus) - seda hinnatakse grupisiseste suhete hulga järgi, nagu ka positsiooni põhjal võrgustikus; mida olulisemat rolli mängib keegi grupis, seda enam on tal ka mõju grupile kui tervikule;

- Kiindumus keelde kui identiteedi alusesse;
- Kui tähtsustatakse grupiidentiteeti vastandatuna identiteedile laiemas mõttes;
- Rõhutatakse perekondlikke sidemeid;
- Madal haridustase;
- Ei hinnata eriti kõrgelt haridust teises (domineerivas) keeles;
- Väike võimalus ametit vahetada;
- Grupi religiooni säilitamine (kui see erineb teise keele kõnelejate religioonist).

Vaadeldes Taani eestlaste kogukonda sellest lähtudes võib öelda järgmist:

Demograafilised tingimused olid Taanis 1940.–tel, kui suurem hulk eesti sõjapõgenikke sinna jõudis järgmised:

Taani oli rahvusriik, suuremaks rahvusvähemuseks oli saksa kogukond Lõuna-Taanis. Kuigi vahetult peale II maailmasõja lõppu elas Taanis tuhatkond eestlast (enamus nendest sõjapõgenikele mõeldud laagrites), hakkasid eestlased elamistingimuste paranedes otsima elukohta väljaspool laagreid või lahkusid Teise maailmasõja järgsetel aastatel teistesse

riikidesse. Paljud läksid naaberriikidesse Rootsi ja Saksamaale, kuid suunduti ka Austraaliasse, Kanadasse, USAsse ja Lõuna-Ameerikasse (Välis-Eesti Uuringute Keskus 2001). Niisiis ei elanud eesti keele kõnelejaskond tihedasti koos kauem kui 1950-te alguseni, hiljem asusid Taani jäänud eestlased elama hajusalt taanlaste keskel. Suur osa neist asus küll elama Sjöellandi saarele ja Kopenhaagenisse, kuid mitte suurema grupina koos.

Ka puudus eestlastel peale Teist maailmasõda võimalus tihedateks kontaktideks Eestisse jäänud sugulastega. Taani nõukogudesõbraliku poliitika tõttu kartsid eestlased oma päritolu avalikult rõhutada ning Eestit külastada. Mitmed küsitletud meenutasid, et neid hirmutas fakt, et Taani võimud lubasid Nõukogude Liidu esindajatel põgenikelaagreid külastada ning seal kihutustööd teha.

N, 82 Siit ei saadetud vist kedagi tagasi, aga siin käis jo need kutsujad, tulge kodumaale ja ...

Järgmistel aastakümnetel suhtlesid vaid üksikud Taani eestlastest kodumaale jäänud sugulastega. Uuesti tihenesid kontaktid Eestiga 1980-ndatel aastatel.

Ka **ametiga seotud tingimused** polnud täidetud – eestlastel oli väga vähe võimalusi töötada koos oma rahvuskaaslastega. Paljudel väljarändajatel oli Eestis omandatud kesk- või kõrgharidus, Taani saabunud eestlaste hulgas oli Välis-Eesti Uuringute Keskuse andmetel nt ligikaudu 50 ametnikku, üle kolmekümne üliõpilase, paarkümmend ärimeest, hulk meremehi, samuti arste ning medõdesid ning palju erinevate alade oskustöölisi, kuid puudus võimalus oma erialal tööd leida, seda eelkõige puuduliku taani keele oskuse tõttu. Enamik inimestest lahkus kolmandatesse riikidesse.

N, 82: Õieti, ma usun Taanis on kõige vaesem olnud see põgenike elu.. Taanis oli raske tööd saada tookord, nagu nüüdki Kes vähegi kõrgema haridusega, need katsusid Taanist ära saada ja siis jäid, kes ei olnud terved ja naised, kes ei olnud abielus. Aga muidu, kes vähegi sai, see läks ära..

M, 83: Tööd saada oli raske, palju olenes laagri juhtidest. /.../. Erialalistele töödele ei lastud, näiteks oli aatomfüüsik Helmuth Freymuth sunnitud välja rändama

Argentiinasse juba 1947, kui avanes esimene võimalus, aga ta ei teinud Peronile aatomipommi.

Teise põlvkonna Taani eestlased omandasid hariduse juba Taanis ning leidsid ka oma erialal tööd. Peale teise maailmasõja lõppu polnud töökohtade arv stabiilne. Sõjast laastatud riigis oli raske tööd leida.

N, 83: *Euroopa riigid kiratsesid ju peale sõda kaua aega.*

M, 52A: *Nad [eestlased] lihtsalt ei saanud siin elada, see oli väga-väga raske, ja see oli ka väga raske, kohta saada.*

M, 83: *Kuna polnud töövõimalusi, rändas enamik ja paremik välja, jäid vanad, invaliidid ja taanlastega abiellunud, kes olid pealegi üle kogu Taani laiali pillatud.*

Haridusega seotud tingimused. Esimene põlvkond omandas emakeelse hariduse kodumaal enne sealt lahkumist. Kuigi eestikeelne kool tegutses Taanis põgenikelaagris kuni 1950-te aastate alguseni, lõpetas see õpilaste vähesuse tõttu tegevuse ning II põlvkonna eestlased said eesti keelt õppida ainult pühapäevakoolis.

N, 78: *Siin oli ju põgenike kool, eesti laste kool põgenike laagris, üle kolme aasta oli ema [õpetaja], seal üks kaksteist - viisteist eesti last käisid. [...]*

Taani koolides ei pakutud võimalust eesti keelt eraldi aინena õppida. Kuigi eestlastest lapsevanemad saatsid oma lapsi ka Rootsi täienduskooli, jäi eesti keele omandamise võimaluste ring siiski piiratuks. See jättis teise põlve Taani eestlaste keeleoskusele tugeva jälje.

N, 82: *No algul, aga kui hakkasin juba taani keelt rääkima, siis hakkasime, kui lapsed tulid, siis oli. Oma vanema poisiga ma rääkisin eesti keelt. Aga ei olnud teisi, kellega laps oleks võind koos mängida ja see kui läks kooli või lasteaeda ja unustas ära. Tänapäeval lapselapsed ka ütlevad “head ööd!” ja “maga hästi!”*

Teise maailmasõja käigus lahkusid välismaale mitmed tunnustatud eesti kirjanikud. Sõjajärgsel perioodil hakati eestikeelset kirjandust välja andma Rootsis, ning Taani eestlastel oli seda võimalik osta. Kodumaal avaldatud kirjandusele oli ligipääs raskem.

M, 83: *Taanis ei olnud mingit raamatute väljaandmist, aga nii ORTOI kui ka EKKO-l olid siin algul esindajad, raamatuid ja lehti telliti ja loeti.*

Olukord on muutunud Eesti vabaks saades, tänapäeval on kirjandust võimalik tellida ka interneti teel. Raadiosaateid eesti keeles edastasid mitmed Euroopa raadiojaamad, TV saateid emakeeles aga polnud eestlastel võimalik jälgida.

Grupisised tingimused. Myers-Scotton (2006: 72-73) on rõhutanud, et keelte säilimise seisukohalt on olulised keelekogukonna grupisised suhted, nii tugevad kui nõrgad. Grupisised suhted muudab tugevaks nende suur tihedus (igapäevased suhted pereliikmete, lähedaste sõprade, töökaaslastega), aga ka suhete lähedus – kas arutatakse intiimseid peresiseseid küsimusi jne. Lähedased suhted võivad olla ka eemalviibivate inimestega, kellega ei suhelda iga päev, nt emaga, kes elab teises linnas.

Nõrkade suhete puhul on samuti oluline nende tihedus – siia kuuluvad näiteks suhted tuttavate või sugulastega. Nõrgad suhted on sageli need, mille kaudu levivad grupisised uuendused ja muutused. Näiteks hakkab keegi grupiliikmetest omandama uut keelt ning suhtlema teise gruppi kuuluvate inimestega ning tema kaudu levib selle keele oskus teiste tema keelegrupi liikmete hulgas.

Taani eestlaste kogukond oli suhteliselt väike ja grupisised sidemed, mis esimestel aastatel olid suhteliselt tihedad (lisaks peresisestele tugevatele sidemetele ka nn nõrgad sidemed – aktiivne osalemine kohalike eestlaste seltsielus, Eesti Kiriku töös jne), muutusid aastate jooksul eestlaste lahkudes teistesse riikidesse nõrgemaks. Tihedamaks jäid siiski perekondlikud sidemed Rootsis elavate sugulastega.

M, 52: *Ma õppisin eesti keelt, kui ma olin väike last, ma kuulsin nagu, kui ema rääkis sugulastega, see tähendab, meie käisime väga tihti Rootsi, sääl on väga palju sugulased, kõik Eestist tulnud.*

Carol Myers-Scotton (2006: 74) juhib tähelepanu ka etnolingvistilise elujõu tajumisele ühe olulisema grupisese tegurina – viidates Gilesi, Bourhise ja Taylori mudelile, mille järgi etnolingvistilise elujõu hindamisel võeti arvesse eelkõige selliseid (objektiivseid) sotsioloogilisi tegureid nagu kõnelejate arv, grupi suurus ja ametlik

riigivõimude toetus, mida grupp sai. Hilisemad uurimused arvestasid ka selliseid (subjektiivseid) tegureid, nagu grupi enese hinnang oma positsioonile suhetes teiste rahvusgruppidega.

Põhiosa eesti immigrante saabus Taani Teise maailmasõja ajal või järel ning nad paigutati elama põgenikelaagritesse. Taanlaste suhtumist on Taani eestlased meenutanud erinevalt, sõltuvalt kogemusest, mis kellelegi oli osaks saanud.

N, 82: *Vaat siis ei olnud ka niisugusi kogemusi, sakslasi nad [taanlased] vihkasid, aga teiste vastu ei olnud neil midagi.*

N, 82: *Aga minule tundub, et Taani oli tookord [II maailmasõja järel] palju sõbralikum.*

M, 52: *Ma mõtlen, et võibolla seepärast, et eestlased ja lätlased, need oskasid väga hästi saksa keelt ja siis kõik need on fašistid ja me viskame need ära /.../ nad lihtsalt ei saanud siin elada, see oli väga-väga raske, ja see oli ka väga raske kohta saada.*

Eestlased tundsid, et Taani ametlik poliitika ei olnud ei teise maailmasõja järel ega ka hiljem Balti põgenikke toetav. Leige ametlike institutsioonide huvi taga nähti Taani valitsuse Nõukogude-sõbralikku poliitikat.

N, 78: *Kaubitsemine Venemaaga oli suur, taanlane on ju alati olnud väikese maalapi omanik. Ja see suur huvi selle Venemaa vastu,[...] venelased sõdisid sakslaste vastu, et siis suur sümpaatia tekkis. Sest nad ei teadnud poliitikast mitte midagi.*

Kuigi, kui tsiteerida üht Taani eestlast N, 82: *No eks me igäiks ole katsund natuke midagi teha, et eestlased, Eesti elab edasi*, on mitmed intervjuueeritud siiski nentunud, et eestluse säilitamine Taanis oli keeruline, kuna eestlasi oli seal väga vähe.

Eestlased mõistsid küll keele olulisust mingisse gruppi kuulumisel, näiteks pidasid oluliseks õppida ära taani keel, selleks et neid uuel kodumaal omadena koheldaks, kuid sageli tähendas see, et eesti keele õppimine ja kõnelemine soikus:

N, 86: *Jah, me rääkisime [eesti keelt] vahel, aga me rääkisime niisama palju ka taani keelt ja see oli siis palju kord, meil olid ju seal taani abikaasad kõigil, siis tuli see nagu iseenesest, et nende pärast, et kui nemad ka olid ühes, siis rääkisime jo taani keelt.*

N, 86: *Meil oli tööd tööpoolest niipalju teha, et õppida taani kombeid ja taani keelt ja tähendab, meist pidid saama nii-ütelda taanlased, muidu, joo, me olime uhked, et me olime teistmoodu...*

Hoolimata soovist end uuel kodumaal võimalikult hästi sisse seada, ei loobunud mõned vanema põlve eestlastest oma emakeelest ja nägid seda siiski olulise rahvuse ja kultuurisümbolina:

N, 78: *Minu ema ja, tema nii-ütelda kunagi õieti ei õppind taani keelt ära. [...] Tema oli ka eestlane, tema end ümber teha ei lasknud, ema..*

N, 82: *Mina sõitsin emaga bussis, ja ema ei saanud niisugustest asjadest aru, et keeratakse ringi, kui kuuldakse välismaa keelt bussis. Me ei olnud ju turistid ja ema räägib ka kõvasti eesti keelt, ma ütlen, ema, räägi tasem, inimesed hakkavad vaatama, ei taha.*

Sidemed grupi keele ja religiooni vahel - nii eestlaste kui ka taanlaste hulgas on enamuses luteri kiriku liikmed. Taanis moodustati 1952. aastal EELK Lõuna-Rootsi koguduse osana Kopenhaageni pihtkond, mille jumalateenistusi peetakse tavaliselt kolm korda aastas Hans Tauseni kirikus. Eesti Kirikul on kindlasti olnud oluline roll Taani eestlaste identiteedi säilitamises, ühelt poolt eestikeelsete jutlustega, teisalt sellega, et lisaks teenistustele korraldati ka koosviibimisi, kuhu olid oodatud nii pihtkonna liikmed kui ka külalised ning kus eestlastel avanes soodne võimalus omavahel suhelda.

Eestikeelsete koolide puudumise tõttu omandasid teise põlve eestlased keele tavaliselt suulise suhtlemise kaudu, mõned neist eelistavad eesti keeles üldse mitte kirjutada, kartes vigu teha.

Individuaalsed vaated ja taotlused, mis aitavad keelt säilitada

Sellega on seotud grupisisesed suhted, mis vahetult peale II maailmasõda olid tihedad, osalt seetõttu, et pärast Saksamaa kapitulatsiooni paigutati põhiosa eestlasi suuremate gruppidega elama spetsiaalsetesse põgenikelaagrisse, millest suurim asus Kopenhaagenis. Vastavalt ametlikele allikatele oli tollal Taanis umbes tuhatkond eestlast, kes said põgeniku staatuse. Laagrid olid seltskondlike ja kultuuriliste ürituste toimumispaigaks (vt Eesti Kodu ajalugu), mis aitasid Taani eestlaste omavahelisi suhteid tihendada. 1948. aastal taaselustati ka selts Eesti Kodu, mille ümber keskendus järgnevatel aastakümnetel Taani eestlaste seltskondlik elu. Järgnevatel aastatel lahkusid aga paljud eestlased teistesse riikidesse ning kohale jäid vaid üksikud inimesed. Kuigi grupisisesed kontaktid säilisid, olid aktiivsed (ning seega grupisiseses võrgustikes kesksel kohal) u 20-30 inimest.

M, 83: Kopenhaagenis oli ka kõige suurem eestlaste kogukond, vist 50-60 ringis, aga neist võttis [seltsielust] aktiivselt osa ainult 20-30, teised elasid oma elu, mitmed tulid välja alles Eesti taasvabanemise kulgedes.

Ka püüti uues riigis kohanemiseks omandada kohalik keel ja kultuur. Paljud eestlased, kes Taani saabusid, olid kodumaal omandanud kesk- või kõrghariduse, valdasid mitmeid keeli, võiks isegi väita, et neil oli keskmisest kõrgem haridustase.

N, 78: Taani oli ju hoopis teine maa, kui mina siia tulin. Ma tundsin, et ma olin koolis rohkem õppinud, kui taanlased minu vanuses. Ja Taani professorid on mind eelistanud.

Taani keele omandamine aitas neil kergemini erialaseid töökohti leida, ning seega hinnati taani keele oskust (nagu ka selles keeles omandatud haridust) kõrgelt.

M, 83: Ise õppisin taani keele taanlastega suheldes ja lugedes, tähendab iseseisvalt. Nii korralikult, et 1949. aastal sain ülikoolis selles keeles sooritatud filosoofia eksamis maksimumhinnangu. Nii olen ise õppinud ka teisi keeli.

Kokkuvõtvalt (vt ka tabel 3) võib öelda, et on vähe tegureid, mis soosivad Taani eestlaste eesti keele säilimist. Kõige paremini on täidetud grupisisesed tingimused; hariduse ja ametiga seotud tingimused on täidetud osaliselt (kuigi tööd oli võimalik leida,

polnud eestlastel sageli võimalik töötada oma erialal), demograafilistest tingimustest pole aga ükski täidetud. Taani eestlaste esimene põlvkond on küll eesti keele säilitanud, kuid juba teise põlvkonna hulgas on eesti taani kakskeelseid vähe ning domineerivaks keeleks on taani keel.

Tabel 3. Taani eestlaste keele säilimist soodustavad tegurid

a) Demograafilised	b) Ametiga seotud	c) Haridusega seotud	d) Grupisised	e) Individuaalsed vaated ja taotlused
Horisontaalne kakskeelsus ühiskonnas -	Töötamine ühes rahvuskaslastega, (sama esimene keel) -	Ametlikuks hariduse keeleks on L1, vähemalt alg- ja põhikoolis Eestis hariduse saanutel + / Taanis -	Etnolingvistilise elujõulisuse üldine tajumine (arusaamine) -	Suhetevõrgustiku olemasolu – tihedad suhted teiste grupi liikmetega. 1950te keskpaigani + / hiljem suhted nõrgemad
Suurearvuline tihedasti koos elav kõnelejaskond -	Madal haridustase piirab tööjõu liikumist -	Võimalus õppida esimest keelt eraldi ainaena; Kuni 1950te keskpaigani + / hiljem -	Tihedad grupisised sidemed 1945-1955 + / hiljem nõrgenevad -	Positsioon grupisiseses suhetevõrgustikes Aktiivseid osalejaid u 20-30
Füüsiline eraldatus teise keele kõnelejatest -	Stabiilne arv töökohti ühiskonnas + Erialasel tööl -	Kirjanduse kättesaadavus L1-s +	Unikaalse grupikultuuri olemasolu +	Kiindumus keelde kui identiteedi alusesse +
Immigrandid, tihedad sidemed kodumaaga, saavad seda kergesti külastada -		Raadio- ja TV saadete kättesaadavus esimeses keeles. -	Grupi suhtumine keelde kui etnilisse sümbolisse +	Grupiidentiteeti tähtsustatakse vastandatuna identiteedile laiemas mõttes +

L1 on rahvusvahelise keele staatus -			Sidemed grupi keele ja religiooni vahel Eestikeelse kiriku olemasolu +	Rõhutatakse perekondlikke sidemeid -
			Usk/veendumus, et grupp on eraldi (elujõuline) rahvus +	Madal haridustase -
			Rõhk asetatud grupisiseste suhete tihedusele 1945-1955 + hiljem vähem	Ei hinnata eriti kõrgelt haridust teises (domineerivas) keeles -
			Esimese keele kirjakeele (või murde) olemasolu, mida enamus grupi liikmeid tunneb +	Väike võimalus ametit vahetada -
			Keelega seotud institutsioonide olemasolu (keelekoolid jm) -	Grupi religiooni säilitamine (kui see erineb teise keele kõnelejate religioonist): sama religioon
			Kirjalik traditsioon +	

4. Taani eestlaste ja Rootsi eestlaste kogukondade võrdlev iseloomustus

Et käesolevas töös on toodud võrdlusi Taani ja Rootsi eestlaste keele vahel, siis järgneb nende kogukondade lühike võrdlev iseloomustus.

Taani asusid esimesed eestlased elama juba 20. sajandi alguses. Hill Kulu andmetel elas enne teist maailmasõda Taanis umbkaudu sada eestlast, nendest mõnikümmend Kopenhaagenis. (Kulu 1992: 122) Täpsemad andmed varajaste väljarändajate ja nende järglaste keelekasutuse kohta puuduvad. Rootsi on eestlased jõudnud veelgi varem, võimalik, et juba 15. sajandist alates. (Viikberg 2004) 1920. loetleti eestlasi Rootsis 327, 1930. aasta ametliku rahvaloenduse allikate järgi 492 eestlast. Kuna osa nendest võisid olla ka Eesti rootslased, siis võis Hill Kulu hinnangul enne Teist maailmasõda Rootsis elada paari-kolmesaja eestlase ümber. (Kulu 1992: 110).

Teise maailmasõjaga kaasnenud väljarändelaine käigus sai täiendust nii Taani kui ka Rootsi eestlaskond.

Peale 1945. aastat oli Taanis u 6000 Balti sõjapõgenikku, kellest u 1000 olid eestlased, kes olid sinna saabunud enamasti läbi Saksamaa. Nende hulgas oli nii tsiviilpõgenikke kui ka Saksa sõjaväkke mobiliseerituid. Pärast Saksamaa kapitulatsiooni paigutati eestlased spetsiaalsetesse laagritesse, suurim neist asus Kopenhaagenis. (Eesti Kodu ajalugu 2007) Kuigi neid koheldi Suurbritannia nõudel paremini kui Saksa sõjapõgenikke, oli Taani suhtumine selge - sõjapõgenikud pidid Taanist lahkuma nii kiiresti kui võimalik. (Kyhn 2001: 10) Taani saadik Moskvas, Knud Monrad-Hansen nimetas balti põgenikke "inimmaterjaliks", mida Taanil pole mingit soovi endale jätta. (Kyhn, 2001: 10)

Hea moodus balti ja eesti põgenikke Taanist lahkuma hirmutada oli Taani välisministri (1940-45) Gustav Rasmusseni arvates NL sõjaväelaste lubamine põgenikelaagreid inspekteerima, mida tehti koostöös Taani politseiga. Meetmed mõjusid - u. 5600 põgenikku 6000-st lahkus enne 1950. aastat. (Kyhn 2001: 10).

Enamik põgenikest suundus järgneva kümne aasta jooksul elama teistesse riikidesse – Argentiinasse, Austraaliasse, Inglismaale, Kanadasse jne. Sealjuures põgenes u 200 eestlast üle Øresundi Rootsi, kus elas juba 25000 eestlast. (Kyhn 2001: 10) Taani jäi elama ainult umbes 100 eestlast. 70% Taani jäänud eestlastest olid saabudes nooremad kui 30 aastat. (IMMIBAS2).

Praegu moodustavad eestlaste hulgas, kes on Taanis elanud enam kui kaksikümmend aastat, enamuse esimese põlvkonna väljarändajad, kes 1944. aasta paiku Eestist lahkudes olid lapsed või kuni 20-25 aastased noored. Nende lapsed, kes on sündinud peale teist maailmasõda või selle ajal, kuuluvad taani-eestlaste teise põlvkonda. Neid teise põlve eestlasi, kes räägivad eesti keelt, on vähem kui elusolevaid esimese põlvkonna Taani eestlasi. Enamik Taani eestlasi elab Kopenhaagenis ja selle ümbruses, kuhu nad asusid peale põgenikelaagritest lahkumist.

Rootsi, nagu ka Taani tuli II maailmasõja järel rohkesti Eesti sõjapõgenikke. Rootsi statistilistes ülevaadetes ei tooda ära elanike emakeelt, ning seetõttu ei ole võimalik esitada täpseid andmeid, kui palju eestlasi ja teisi rahvaid elab riigis jne. Hill Kulu raamatus "Eestlased maailmas" (1992) on esitatud mitmed hinnangulised andmed Rootsi jõudnud eestlaste kohta. Esimene arvukam põgenikegrupp Eestist saabus Rootsi 1943. aastal, kui Eesti rootslaste põhiosa Rootsi jõudis. Põgenikevool jätkus ka 1944, augustis-septembris jõudis kohale suurem osa eestlastest. Rootsi ametliku statistika kohaselt asus 1945. aasta alguses riigis 22099 Eestist pärit inimest, see arv aga ei hõlmanud alla 16-aastaseid lapsi - nende arvu on hinnatud 3500-le. Tegelikuses küündis Eestist pärit inimeste arv tol ajal Rootsis tõenäoliselt 25-26 tuhandeni. Üldlevinud on arvamus, et Eestist siirdus Rootsi umbes 25000 eestlast ning kuni 7000 eesti-rootslast. (Kulu 1992: 113). Ka Rootsist toimus edasiränne – kui 1945. a oli eestlasi Rootsis 22 100, siis järgnevail aastail lahkus neist umbes 7000 Austraaliasse, Kanadasse ja Lõuna-Ameerikasse (EE 8: 208)

Taani ametivõimude suhtumine Nõukogude Liidu okupatsiooni Eestis on olnud kord pehmem, kord jäigem. Kuni 1941. aasta juunikuuni olid Nõukogude Liit ja Saksamaa Ida-Euroopa jagamise suhtes ühel meelel ning ka Taani tunnustas Saksamaa mõjutusel Nõukogude Liidu okupatsioonivõime Baltikumis. Peale 1945. aastat püüti vabaneda

6000st Balti põgenikust, kes olid Taani saabunud. Juba 1946 otsustas riigiminister Knud Kristensen sulgeda rea eesti ja teiste Balti riikide põgenike organisatsioone peale seda, kui Nõukogude Liit oli kaevanud "natsipropaganda" üle. Nii Nõukogude Liidu kui ka Taani kommunistide silmis oli natsipropaganda see, et kaheldi Balti riikide Nõukogude Liiduga ühinemise vabatahtlikkuses või selles, et Eestis olid toimunud massiküüditamised. (Kyhn 2001: 9-10)

Viiekümnendatel aastatel oli oluline kindlustada Taani firmadele ja eraisikutele kompensatsiooni maksmine nende varade kaotuse eest, mis natsionaliseeriti Balti riikides. Et seda eesmärki saavutada, oli Taanil tarvis jätta Nõukogude Liidule mulje, et okupatsiooni suhtutakse positiivselt. Nõukogude Liit katkestas niigi pikaks veninud läbirääkimised, kui Taani ajakirjanduses tuletati meelde Taani mittetunnustamispoliitikat. Seetõttu hoiduti Nõukogude Liitu veelgi ärritamast ning kui juunis 1957 tahtsid Balti põgenikud korraldada üritusi massiküüditamise aastapäeva puhul, keelustasid võimud Balti riigilippude kasutamise. (Kyhn 2001: 12) Samas pidi Taani Suurbritannia ja USA survele jääma mittetunnustamispoliitika juurde. Seetõttu püütigi Balti riikide olukorrast teha juttu nii vähe kui võimalik ning jätta Taani riigi suhtumine selgelt väljendamata. (Kyhn 2001: 9) 1964. aastal saavutati lõpuks kokkulepe Nõukogude Liiduga, misjärel viimane maksis Taanile 2,6 milj krooni ning Taani loobus tasuks igasugustest nõudmistest NL vastu. 1970-l aastatel olid Taani suhted Nõukogude Liiduga nii head, et Taani diplomaadid olid Eestis sagedased külalised. (Kyhn 2001: 13) Oma suhtumist Baltimaade okupeerimisse väljendati selgemalt alles 1970' te lõpus. (Kyhn 2001: 9)

Birute Klaas, Aino Laagus ja Mari Allik on andnud ülevaate Lõuna-Rootsi eestlaste kohta oma intervjuude kogumikus „Lõuna-Rootsi eestlased ja nende keel” (2004). Selle järgi (2004: 10) sõltus põgenenud eestlaste elukoha valik Rootsis eelkõige võimalusest leida tööd ning võimude antud esialgsest keelust elada suurlinnades (Stockholm, Göteborg, Malmö). Üheks eestlaste asualaks sai Lõuna-Rootsi, kus elavatel eestlastel tekkisid kõige tihedamad suhted Taani eestlastega. Heinar Erendi järgi oli 1945 aasta paiku Skåne ja Smålandi maakonnas umbes 3000 eestlast. Suure väljarännu aastatel 1949–50 paremate töökohtade otsingul vähenes eestlaste arv seal veel umbes poole võrra.

(Erendi 2005). Bernhard Kangro andmetel elas 1970ndail aastail Lõuna-Rootsis 800-850 eestlast, kes olid koondunud mitme väiksema keskuse ümber. Üheks neist sai ülikoolilinn Lund. Eestlaste arv Lundis on alates 1945. aastast olnud varieeruv, alates 130 inimesest kuni kõrgeima näitajani 1950. aastal, mil enne väljarännet Kanadasse ja USA-sse elas Lundis 300 eestlast (Kangro 1976: 215-220).

Peale II maailmasõda kartsid eestlased väljaandmist Nõukogude Liidule ning paljud eelistasid oma päritolust mitte rääkida. Nad ei uskunud, et saavad kunagi Eestisse naasta, sest Eesti oli okupeeritud. Eestluse traditsioon katkes ka seetõttu, et eestlastel puudus võimalus panna last eesti kooli. Eestikeelne kool tegutses lühikese aja vältel põgenike-laagris, see suleti 1951. aastal, sest eesti lapsi oli Taani jäänud liiga vähe.

Siiski elavnes peale Teise maailmasõja lõppu eestlaste kultuurielu Taanis, mh ka taanieestlaste seltside tegevus. Põgenikelaagrites korraldati kontserte, teatrietendusi ja muid ühiseid üritusi. Põgenike Inglismaale, Kanadasse ja Rootsi lahkumisega muutus seltsielu küll tagasihoidlikumaks, kuid tänapäevani tegutsevad nii Eesti Kodu Taanis, kui ka Eesti Kirik, mille pastor töötab põhikohaga Rootsis Lundis. 1924 eestihuviliste taanlaste poolt (asutajaliikmete täpne arv pole teada) loodud Eesti Kodu muutus 1950. aastatel juba eestlaste ühenduseks Taanis. Kahjuks ei osale teise põlvkonna Taani eestlased seltsielus nii aktiivselt kui I põlvkond.

Seltsi Eesti Kodu liikmed Taanis tegid tihedat koostööd Lõuna-Rootsi eestlastega. Aastal 1968 tähistati Eesti Vabariigi 50. aastapäeva ühisüritusega Moltke Palees, kohal oli paarsada inimest. Aastal 1978 aga tähistati Eesti Vabariigi 60. aastapäeva Malmö raekojas. Kopenhaageni eestlased osalesid ka Eesti Maja ostmisel ja rajamisel Lundis. (Eesti kodu ajalugu 2007) Eesti Maja alustas 1972. a oma tegevust aktsiaseltsina, mille aktsiaid omandasid ka paljud Taani eestlased. (Laagus jt 2004: 11) Eesti Maja oli oluline keskus eri organisatsioonide tegevuse koordineerimiseks ja Taani ning Lõuna-Rootsi eestlaskonna koondamiseks. See keskus tegutseb Lundis praeguseni.

Taani eestlased saatsid oma lapsi Rootsi eestlaste suveülikoolidesse, et nad saaks eesti keelt praktiseerida ja ka kodudes õpetati lastele eesti keelt.

Oluliseks eestluse keskuseks kujuneski nii Lõuna-Rootsi kui ka Taani eestlaste jaoks ülikoolilinn Lund, sest siia olid koondunud ühiskondlikult ärksad inimesed. Pikka aega tegutses Lundis 1951. a asutatud Eesti Kirjanike Kooperatiiv, mis andis välja suurema osa eestikeelsest kirjandusest, mis sõjajärgsetel aastatel väljaspool kodumaad on ilmunud. Kirjanike Kooperatiiv lõpetas oma tegevuse 1990ndate aastate keskpaiku. (Laagus jt 2004: 11)

Teine tähtis eestluse keskus Lundis oli ka Lundi ülikooli soome-ugri instituut, mille tegevuses on olnud suur tähtsus linna elama siirdunud eesti soost teadlastel. 1947. a asus endine Tartu ülikooli läänemeresoome keelte professor Julius Mägiste Lundi ülikoolis õpetama soome ja ungari keelt. 1950. a sai ta soome-ugri keelte dotsendiks ning veel neli aastat hiljem loodi soome-ugri keelte seminar, millest kujunes iseseisev instituut. Kuni 1993. aastani õpetasid soome-ugri instituudis praktilist eesti keelt tunniõpetajad, alates 1. septembrist 1993. aastal asus Aino Laagus seal tööle esimese eesti keele välislektorina. Tema ametisoleku ajal aastatel 1993-1999 õppis Lundi ülikoolis eesti keelt kokku 134 üliõpilast (Laagus 2002). 31. detsembril 2001 aastal suleti Lundi ülikooli soome-ugri instituut rahapuudusel.

Rootsi rahvaloendusandmete alusel ei ole võimalik kindlaks teha, kui palju Rootsis etnilisi eestlasi elab. Sven A. Reinansi andmetel oli 1980. a neid 35 300 (EE8 : 208), neist 15 300 Eestis sündinut, 14 000 teise põlvkonna ja veidi üle 6000 kolmanda põlve isikut (Raag 1989: 786).

Aino Laagus, Birute Klaas ja Mari Allik (2004: 10) on ära toonud kohaliku eesti koguduse abipraosti Heiner Erendi andmed, mille järgi praegu elab Lõuna-Rootsis (Lund-Malmö-Helsingborg) 400-500 eestlast.

Viimastel aastakümnetel (1990-2006) on eestlaste arv nii Rootsis kui ka Taanis taas kasvanud, sest peale Nõukogude Liidu lagunemist on Taani Statistikaameti andmeil Taani kodakondsuse saanud 67 Eestist pärit inimest (esitatud ainult päritoluriik, mitte inimeste emakeel) (Danmarks Statistik, Statistikbanken.dk). Ajutise elamisloaga on Taanis elanud üle tuhande Eestist saabunud inimese. Ainult vähesed nende hulgast on

aktiivsed osalejad Taani-Eesti Seltsi töös, olles elavalt huvitatud oma kultuuri ja keele säilitamisest. Erinevalt sõjajärgsest põlvkonnast on Kopenhaageni Taani-Eesti seltsi kuuluvad, viimase viieteistkümne aasta jooksul Taani kolinud eestlased järjekindlalt õpetanud kodus oma lastele eesti keelt. Kopenhaagenis kohtuvad noored eestlannadest emad sageli omavahel, et lastel oleks võimalik koos mängides eesti keeles suhelda.

Kui eesti sõjapõgenikud saabusid nii Taani kui ka Rootsi, oli tegemist rahvastikuliselt suhtelt homogeensete riikidega.

Viimase 20-25 aasta jooksul on nii immigrantide kui ka nende järeltulijate Taanis hulk kiiresti kasvanud - on immigrantide arv kahekordistunud ja järeltulijate arv enam kui neljakordistunud. Kui 1980. aastal oli immigrante 134 700, siis 2000. aastal oli neid juba 296 924, ja immigrantidest vanemate järglaste hulk on samal ajavahemikul kasvanud 18253lt 81241ni. Viimastel aastakümnetel on muutunud ka immigrantide rahvuslik jagunemine. 1980-te alguses oli 3/4 sisserännanutest ja 2/3 nende järeltulijatest pärit (enam)arenenud riikidest, suur hulk neist pärines Taani naaberriikidest Norrast, Rootsist ja Saksamaalt. Praegu tuleb umbes pool sisserännanuist vähem arenenud riikidest. (Lange 2001: 1) Immigrantid ei ole asunud ühtlaselt kogu riiki, vaid üle poole neist (53%) elab pealinnas ja selle ümbruses, nendest omakorda 22 % Kopenhaagenis. Samuti erineb arenenud riikidest pärit immigrantide ja vähearenenud riikidest pärit immigrantide asustuse hajutatus riigis - esimesed elavad märksa hajusamalt üle riigi. Viimased on koondunud pealinna ümbrusesse ja Århusi ning Odense kommunidesse. (Lange 2001: 3)

Rootsi multikultuursusest annab tunnistust see, et riigis elab 150 rahvuse esindajaid, kes kõnelevad 160 keeles (Kangassalo 1994: 73).

Eesti ja Taani suhted on möödunud kümnendil stabiilselt arenenud, nii riigikaitse kultuuri- kui ka majandusalane koostöö on aina tihenunud. Taani Kuningriik oli Islandi järel teine riik, kes 1991. aasta augustis taastas taasisesiseisvunud Eesti Vabariigiga diplomaatilised suhted. Taani oli Põhjamaadest esimene, kes 1993. aastal sõlmis Eestiga viisakohustuste kaotamise lepingu. (Välisministeerium 2002)

Olulist osa Taani-Eesti kultuurisidemete hoidmisel ja arendamisel etendab 1990. aastal Taani toetusel asutatud Taani Kultuuriinstituut Tallinnas, mis on vahendanud mitmeid kunstinäitusi nii Eestis kui Taanis, taani kirjanduse tõlkimist eesti keelde ja eesti kirjanduse tõlkimist taani keelde jne. Samuti tegutsevad alates 1991. aastast Eesti Taani Selts ning selle sõsarorganisatsioon Taani Eesti Selts, kuhu kuulub ligi 400 liiget. (Välisministeerium 2002)

Rootsi-Eesti suhted on samuti peale Eesti taasiseseisvumust tihenened. Rootsi Kuningriik tunnustas Eestit uuesti 27. augustil 1991. a. ning oli esimene välisriik, kes nimetas taasiseseisvunud Eestisse oma suursaadiku. (Välisministeerium 2007a)

Rootsi on Eestile tähtsusele teine kaubanduspartner, mille osakaal Eesti väliskaubanduses on pidevalt suurenenud. Rootsi on ka suurim välisinvestor Eestis. (Välisministeerium 2007)

4.1. Informantide lühiiseloostus

Käesolevas töös nimetatakse Taani eestlasteks kõiki, kellel on perekonnas eesti taust ja kes räägivad eesti keelt, sõltumata nende rahvuslikust enesemääratlusest. Ka pole käesolevas töös analüüsitud materjali kogudes lähtunud nende eesti keele oskuse tasemest.

Käesoleva töö autori poolt küsitletud 18 Taani eestlase hulgas moodustavad enamuse esimese põlvkonna väljarändajad, kes 1944. aasta paiku Eestist lahkudes olid lapsed või kuni 20-25 aastased noored. Praegu on nad vanemad kui kuuekümne viie aastased. Nende lapsed, kes on sündinud peale teist maailmasõda või selle ajal, kuuluvad taani-eestlaste teise põlvkonda, ning neid on küsitletute seas vähem kui esimese põlvkonna Taani eestlasi. Nad olid küsitluse hetkel 35-65 aastased.

Enamik küsitletutest elab Kopenhaagenis ja selle ümbruses. Küsitletud eestlased on elanud Taanis vähemalt kakskümmend aastat (eristamaks neid viimase 10-15 aasta jooksul e peale Eesti taasiseseisvumist Taani ümber asunud eestlastest). Mitmed nooremad eestlased pole kogu aeg Taanis elanud, vaid veetnud mõned aastad erinevates maailma riikides - Rootsis, Prantsusmaal, Lõuna-Ameerikas, Koreas, Eestis ja mujal.

Mitmel Taani eestlasel on tihedad sidemed nii kodueestlastest kui ka rootsi-eestlastest sugulastega.

Intervjuudest selgub, et peale Teist maailmasõda Taani jõudnud eestlased saabudes taani keelt ei osanud, kuid paljud rääkisid saksa, prantsuse või inglise keelt. Kuid saksa keeles kõnelemine tekitas saksavastastelt meelestatud taanlastes vastuseisu ja eestlased, kes jäid Taani elama, olid sunnitud kiiresti taani keele selgeks õppima. Taani eestlased elavad taanikeelses keskkonnas ning on Taani ühiskonnas hästi kodunenud. Taani eestlaste hulgas oli algusest peale palju segaabiellusid ning sageli oligi Taani elamajäämise põhjuseks abiellumine taanlasega. Enamik teise põlvkonna intervjuueerituid pärineb segaperekondadest, kus vanemate omavaheliseks suhtluskeeleks oli taani keel. Lapsed said kodus eesti keelt rääkida vaid ühe vanemaga, ning taani kooli minnes muutus taani keel nende põhiliseks suhtluskeeleks. Hõlbustamaks laste toimetulekut taanikeelses keskkonnas kasvasid paljud vanemad lapsed algusest peale kakskeelseteks, ning jätsid nende endi otsustada, millise rahvusega nad end identifitseerivad. Mitmed intervjuueeritavad on meenutanud, et eesti keelt mittevaldavad perekonnaliikmed suhtusid eesti keele kasutamisesse perekonnas halvustavalt, või pidasid selle õppimist kasutuks. Taani eestlaste esimese põlvkonna esindajad ise nimetavad end siiani eestlasteks, kuid teise põlvkonna enesemäärangud on erinevad, on neid, kes peavad end eestlasteks, aga ka neid, kes peavad end nii eestlasteks kui ka taanlasteks, e tsiteerides ühte Taani eestlast:

M, 52: Ma olen pool-eestlane ja pool-taanlane. Ma olen tuhat protsenti integreeritud Taani ühiskonnas.

Vanade, II maailmasõja ajal ja järel Taani saabunute ja nende järeltulijate põlvkonna eesti keele oskus on erinev. Esimene põlvkond pärineb Eestist, eestikeelsetest kodudest, nad on õppinud eesti keelt koolis (Eestis) vähemalt mõne aasta. Nad omandasid taani keele oskuse täiskasvanuks saades, paljud olid aga juba Eestis õppinud teisi võõrkeeli. Taanis püüdsid nad õpetada oma lastele eesti keelt, kuid kuna paljud abiellusid taanlastega, ei olnud eestluse säilitamine peres kerge. Teiste eestlastega kõnelevad nad eesti keelt, võtavad kõrgele eale vaatamata osa Eesti Kodu üritustest. Paljud neist suhtuvad eesti keelde alalhoidlikult, kuid on ka neid vanema põlve eestlasi, kelle keelde on tulnud taani keele mõjud, eriti sõnavara osas.

Noorema põlvkonna keelejuhid on kakskeelsed, kuid domineerib taani keel. On neid, kelle eesti keele oskus on hea ja kelle keeles on vähe võõrmõjusid, kuid ka neid, kelle eesti keeles on mõjutatud nii sõnavara kui ka süntaks. II põlvkond ei ole oma tutvusringkonna valikul eesti päritolu eriti tähtsaks pidanud.

Kolmandat põlvkonda Taanis peaaegu polegi, sest nende vanemad suhtlevad oma perekonna liikmetega tavaliselt taani keeles ning nad teavad parimal juhul vaid üksikuid eestikeelseid sõnu.

Viimased viisteist aastat on kaasa toonud muutusi Taani eestlaste suhtumises eesti keelde ja kultuuri. Taani eestlased on hakanud taas väärtustama oma juuri ja päritolu, paljud on uuesti Eestit külastanud. Enamik neist on huvitatud oma emakeelest, nad püüavad tutvuda muutustega emakeeles, et end täpsemalt väljendada.

Elu taanikeelses keskkonnas on mõjutanud Taani eestlaste keelt morfoloogilisel, süntaktilisel ja leksikaalsel tasandil. Keelekontaktide puhul toimuvadki muutused leksikas ühena esimestest (vt nt Myers-Scotton 2006: 231). Taani eestlaste esimese põlvkonna keelde on tulnud rida taani laensõnu. Teise põlvkonna eesti keeles on lisaks sõnavarale mõjutatud ka süntaks.

Käesolevas töös on analüüsitud lindistused tehtud põhiliselt käesoleva töö autori poolt (1998-2003), vähesel määral on kasutatud ka Peter Kyhni ja Lõuna-Rootsi eestlaste keele kogumisele pühendatud projekti raames Taani eestlastega tehtud intervjuusid. Kõik litereeringud on tehtud töö autori poolt, kusjuures pole kasutatud mitte foneetilist, vaid lihtsustatud transkriptsiooni. Litereeritud tekstidest on välja kirjutatud tänapäeva eesti kirjakeele normidest lahkuminevad taani keele mõjul tekkinud keelendid. Keelenäidetes on kõigepealt esitatud informandi taani-eesti keelne (TE) keelend, mille järel on toodud selle tõlge taani keelde (T) ning siis vaste tänapäeva eesti kirjakeeles (E). Et säilitada informantide anonüümsus, on ära märgitud vaid nende sugu ja vanus lindistamise hetkel. Kui sama inimesega on tehtud mitu lindistust, on need eristatud tähtedega A, B ja C.

5. Leksikaalsed interferentsid

Carol Myers-Scotton järgi näitavad eri keeltepaaride uurimused, et enamus leksikaalseid laene on käändsõnad (mõne uurimuse järgi kuni 75%), verbide osakaal on tavaliselt 15%-18%. Tulemused on üsna sarnased, sõltumata uuritud keelepaarist. Noomenite suurt hulka laenatavate sõnade seas võib põhjendada vajadusega nimetada keelekontaktidega koos omandatud uusi esemeid ja nähtusi. Kui kontaktid on intensiivsed pikema aja vältel, hakatakse laenama ka selliseid sõnu, mis dubleerivad keeles juba olemasolevaid. Tavaliselt laenatakse sõnu kõrgema prestiižiga keelest madalama prestiižiga keelde. (Myers-Scotton 2006: 226-231)

Väliseesti keele uurimisel on leksikaalsete laenude vaatlemine olnud pikka aega kesksel kohal. Tiit Hennoste (1998: 14) on väliseesti keelevariantide peamiste erijoontena nimetanud asukohamaade keelte mõju asukohamaade sõnavarale, vanade kohamurrete joonte säilimist ning uusi arenguid, mis erinevad nii kodueesti kui asukohamaa eesti keeles toimunud.

Erinevad uurimused on näidanud (vt Hennoste 1998: 14-16), et tavalisemad väliseesti keele variantidesse laenamise viisid on 1) uute tüvede sissetoomine (sõnalaenud), 2) uute tähenduste ülevõtmine eesti sõnade jaoks ning 3) tõlkelaenud e võõrkeele struktuuri eeskujul omakeelsete sama struktuuriga sõnade loomine. Taani eestlaste keeles on kõik need viisid esindatud.

Taanis elades ja töötades tuli eestlastel palju suhelda taani keeles ning nende emakeelde hakati laenama sõnu tähistamiseks mõisteid, mis on tuttavad Taani ühiskonnast ja puuduvad Eestis. Vastav leksika võetigi üle taani keelest (mõnikord ka taani keele kaudu inglise keelest). Vahel laenati ka sõnu, mille järele puudus otsene vajadus, kuid teadlikumad keelekasutajad üritavad seda vältida. Ka võeti mõnikord eesti keeles juba olemasolevatele sõnadele üle uus tähendus.

Taani eestlaste keeles on säilinud vähe arhailisi ja murdelisi vorme, viimaseid esines vaid üksikute keelejuhtide kõnes, nt: ma lätsin edimetse keskkooli klassi (N, 86)

Ka ei esinenud analüüsitud materjali hulgas omaloodud sõnu.

Leksikaalsed interferentsid tulevad esile juba vanema põlvkonna keelekasutuses. Nende esinemise sagedus erineb informanditi, sõltudes nii keelejuhi keelilisest alalhoidlikkusest kui ka keeleoskusest: mida paremini keelejuht eesti keelt oskab, seda vähem leksikaalseid interferentse esineb. Järgnevalt ülevaade taani keele leksikaalsetest interferentsidest.

5.1. Otsetõlked taani keelest

Taanikeelsetest sõnadest ja fraasidest tehakse otsetõlge:

TE: [ta] näitas ringi sääl Grenøs (N, 86)

T: [hun] viste rundt på Grenø

E: ta näitas Grenøt

TE: mitte ainult väljakõne (N, 86)

T. ikke kun udtalelsen

E: mitte ainult hääldus

TE: ettepanek, mis ma tean, et teeks kohe-kohe suure vahe (N, 62)

T: et forslag, som jeg tror, ville gøre en rigtig stor forskel

T: ettepanek, mis, ma tean, muudaks kohe väga palju

Üksikjuhtudel on taani keelest laenatud eesti sõnadele uus tähendus:

TE: see üks koht oli kinni võetud ühest aafrika või ameerika neegri (N, 62)

T: denne plads blev taget af en afrikaner eller af en amerikansk neger

E: see koht oli hõivatud ühe aafrika või ameerika neegri poolt

TE: kui ta ei oska, siis viskame ära ja siis võtame teine (M, 52B)

T: hvis han ikke kan, så smider vi ham ud, og tager en anden

E: kui ta ei oska, siis vallandame ta ja siis võtame teise

TE: vee refleksid tulevad ülesse (M, 58)

T: vand refleksionerne kom op på overfladen

E: veepeegeldused tulevad pinnale

Sarnaselt Taani eestlaste keelega, on varasemad uurimused (vt nt: Klaas, Laagus (1998); Allik (2002); Kingisepp (1998)) näidanud otsetõlgete suurt osakaalu leksikaalsete interferentside hulgas ka Rootsi ning Kanada eestlaste keeles.

5.2. Muutused häälduses

Eestlaste eesti keele hääldus on samuti saanud mõjutusi taani keelest. Kui esimese põlvkonna eestlaste häälduses võib märgata üksikuid muutusi, näiteks hääldatakse taanipäraselt Taani nimesid, samuti rahvusvahelisi laensõnu, mis esinevad nii eesti kui taani keeles; siis teise põlvkonna eestlaste kõnes esineb taanipärasest hääldust laialdaselt nii taani keelest kui ka mõnedes taani keele kaudu teistest keeltest laenatud sõnades.

TE: kuidas põgenikelaager KB /ko be/ hallis oli (N, 81)

T: hvordan var flygtningelejeren i KB Hallen

E: kuidas põgenikelaager KB /ka be/ hallis oli

TE: ta on kõik H. C. Anderseni /ho se anerseni/ jutud tõlkinud (M, 84)

T: han har oversæt alle H.C. Andersens historier

E: ta on kõik H. C. Anderseni /ha tse Anderseni/ jutud tõlkinud

TE: olin pensionil /panksioonil/ siis olin politseil tõlgiks ka (M, 84)

T: da jeg gik på pension, arbejdede jeg som tolk for politiet

E: olin pensionil /pensionil/ siis olin politseitõlgiks ka

TE: üks on arhitekt /arkitekt/ (M, 58)

T: en er arkitekt

E: üks on arhitekt

Asukohamaa keele mõjul toimunud muutustele häälduses on tähelepanu juhitud mh ka nii Rootsi eestlaste keele (vt Roos 1980; Allik 2002 jt) kui ka Kanada eestlaste keele (Kingisepp (1998)) alastes uurimustes

5.3. Taani laensõnad. Noomen

Taani eestlaste keelde on ülekaalukalt kõige enam laenatud noomeneid (74 % laensõnade üldarvust). Taani noomenitele lisatakse eestipärased käändelõpud ja tunnused.

TE: ma andsin neile pruukosti või frokosti veel (N, 86)

T: jeg gav dem endda frokost

E: ma andsin neile pruukosti või hommikusööki veel

TE: meil on kommunuid, amtid ja siis riik (M, 52B)

T: vi har kommuner, amter og så staten

E: meil on vallad, maakonnad ja siis riik

TE: vanaisa maetus oma værtshuse hõbeasjad, maetus metsas (N, 60)

T: min bedstefar begravede sine sølvting fra værtshuset, begravede dem i skoven

E: vanaisa mattis oma kõrtsi hõbeasjad, mattis metsa

TE: kakerlakid, see on suured (M; 74)

T: kakerlakker, de er store

E: prussakad, need on suured

Mõnikord on Taani eestlased kasutanud eestikeelse sõna asemel sama tähendusega taanikeelset sõna:

TE: kui palusid üks stük leiba, kuidas üteldakse taani keeles (M, 82)

T: hvis du bad om et stykke brød, hvordan siger man det på dansk

E: kui palusid ühe tüki leiba, kuidas üteldakse taani keeles

TE: me olime ju sääl raadhuse juures (N, 86)

T: vi var der i nærheden af rådhuset

E: me olime ju sääl raekoja juures

Laensõnadest ja eesti sõnadest moodustatakse üksikjuhtudel ka liitsõnu:

TE: see on nagu balanceküsimus (M, 52B)

T: det er et spørgsmål om balance

E: see on nagu tasakaaluküsimus

Väga sageli on laenatud sõnad seotud asumaa (Taani) kultuuriga, ning vastavaid mõisteid on eesti keeles raske leida. Siin on tegemist nõ kultuuriliste laenudega (*cultural borrowings*). (Kultuurilisi laene on käsitletud nt Myers-Scotton (2006: 226-231).)

TE: ma maksan see grøn (M, 52A)

T: jeg betaler grøn afgift

E: ma maksan seda rohelist maksu

TE: see on kommuune (M, 52A)

T: det er en kommune

E: see on vald

TE: see partei - Dansk Folkeparti, nad ei soovi euro ühenduda (M, 52B)

T: det parti - Dansk Folkeparti - de vil ikke forenes med / have euro

E: see partei – Taani Rahvapartei, nad ei soovi euroga ühineda

TE: sööb oma pruuni sausti ja kardulaid ja fläskestaid (N, 62)

T: han spiser sin brune sovs, kartofler og flæskesteg

E: sööb oma pruuni sousti ja kartuleid ja seapraadi

TE: taani õpetajad töötavad siis koos Eesti õpetajaga nagu studiekreds (M, 52B)

T: så danske lærere arbejder sammen med estiske lærere i en studiekreds

E: taani õpetajad töötavad siis koos Eesti õpetajatega ühtses ringis

Taani eestlased kasutavad taanipäraselt mõningaid rahvusvahelisi sõnu, mis on laenatud nii eesti kui ka taani keelde (sageli esineb just taanipärane hääldus):

TE: mul oli isegi himu veel edasi minna, et oleks saanud õpetajaks, aga ökonoomia, see ei luband seda (N, 87)

T: jeg ville gerne fortsætte, så jeg kunne blive lærer, men økonomien tillod det ikke

E: mul oli isegi himu veel edasi minna, et oleks saanud õpetajaks, aga majanduslik olukord, see ei lubanud seda

TE: olime kaua separatsioonis (N, 78)

T: vi lå i separation i lang tid

E: olime kaua lahus

TE: see esinaine ja kasseerer (N, 78)

T: hovedforstanderen og kassereren

E: see esinaine ja kassiir

TE: siis naersivad jo, eks natike aksanti on ikka ka jo (N, 86)

T: og så grinede de, ja, fordi der naturligtvis er en smule accent

E: siis naersid ju, eks natuke aktsenti on ikka ka ju

TE: arkitektuur oli kena (M, 52B)

T: arkitekturen var fin

E: arhitektuur oli kena

TE: need arkitektid oleks võinud aidata (N, 87)

T: disse arkitekter kunne havde hjulpet [ham]

E: need arhitektid oleks võinud aidata

TE: üks on arkitekt (M, 58)

T: en er arkitekt

E: üks on arhitekt

TE: nemad pidid jo õppima seda vabakaubandust ja siis ehk demokrati (N, 86)

T: de skulle jo lære om det fri marked og så derefter om demokrati

E: nemad pidid ju õppima seda vabakaubandust ja siis ehk demokraatiat

Adjektiivide (või adjektiivi funktsioonis esinevate verbi partitsiipide) laenamise kohta on vaid üksikuid näiteid:

TE: sensureeritud näitustel (N, 78)

T: [udstillede] på censureret udstilling

E: tsenseeritud näitusel

TE: tema oli alati aktiiv (N, 87)

T: han var altid så aktiv

E: tema oli alati aktiivne

5.3. Taani laensõnad. Muutumatud sõnad

Muutumatud sõnade laenamine on suhteliselt haruldane, taani keelest on Taani eestlaste keelde põhiliselt laenatud adverbe ja konjunktsioone (8 % laensõnadest):

TE: tennis ekstra (M, 52A)

T: tjente ekstra [penge]

E: tennis lisaks

TE: Tartu oli kinnine linn - komplet kinni (M, 52B)

T: Tartu var en lukket by - komplet lukket

E: Tartu oli kinnine linn - täiesti kinni

TE: men tema aitas ka eesti põgenikke (M, 82)

T: men hun hjalp også estiske flygtninge

E: aga tema aitas ka eesti põgenikke

TE: ma'i tea, altsa minu isa ei olnud muutund (N, 87)

T: jeg ved ikke, altså min far ændrede sig ikke

E: ma ei tea, kuid minu isa ei olnud muutunud

5.4. Taani laensõnad. Verb

Enamik keelekontaktide mõjul eri keeltesse tulnud laenude uurijaid on seisukohal, et võrreldes noomenitega laenatakse verbe teisest keelest suhteliselt vähe (vt Myers-Scotton, 2006). Ka Taani eestlased kasutavad üksikuid taani keelest laenatud verbe (18 % laensõnadest), millele liituvad eesti keelele omased lõpud ja tunnused.

TE: siis ma läksin oma taani mehest, separeerisin (N, 78)

T: og så flyttede jeg fra min danske mand, separerede

E: siis ma läksin oma taani mehest lahku, lahutasin

TE: siis me separeerusime (N, 78)

T: så blev vi separerede

E: siis me lahutasime

TE: kui ma separeerusime mehest (N, 78)

T: da jeg separerede fra min mand

E: Kui ma lahutasin mehest

TE: tähendab, neid konfirmeeriti (N, 78)

T: det betyder, at de blev konfirmeret

E: tähendab, neid leeritati

Mõnede nii taani kui ka eesti keeles tuntud verbide puhul on kasutusel taanipärane hääldus või tüevorm:

TE: mul on kõik arkiveeritud (N, 86)

T: jeg har alting arkiveret

E: mul on kõik arhiveeritud

TE: kuidas sa seda analüseerima hakkad? (M, 58)

T: hvordan vil du analysere dette?

E: kuidas sa seda analüüsima hakkad?

TE: me olime siin, rejsisime isa perekonnas ringi (N, 87)

T: vi var her, og rejste rundt mellem min fars familiemedlemmer

E: me olime siin, reisisime isa perekonnas ringi

5.5. Koodivahetus

Üksikjuhtudel kasutasid Taani eestlased ka koodivahetust, kusjuures ühe keelejuhi puhul tundus tegu olevat harjumuseks saanud väljendi korduva kasutamisega:

TE: mis see maa oli, lige et øjeblik, Tyrkia (M, 78)

T: hvad land var det, lige et øjeblik, Tyrkiet

E: mis maa see oli, üks hetk, Türgi

TE: see oli seitsmekümne, nej, lige et øjeblik, neljakümne kaheksanda (M, 78)

T: det var halvfjerds, nej, lige et øjeblik, otte og fyrre

E: see oli seitsmekümne, ei, üks hetk, neljakümne kaheksanda

Ka vahetati koodi, kui oli vaja kasutada taanikeelset nimetust või taheti kedagi tsiteerida, samuti oodati kinnitust mõne sõna tähenduse õige tundmise kohta:

TE: nüüd tuli uus valitsus, nüüd der på dansk hedder Dansk Folkeparti (M, 78)

T: nu kom den nye regering, der på dansk hedder Dansk Folkeparti

E: nüüd tuli uus valitsus, nüüd, mis taani keeles on Taani Rahvapartei

TE: minister ütles: de skal have de samme rettigheder, som danskerne (M, 78)

T: ministeren sagde, at de skal have de samme rettigheder, som danskerne

E: minister ütles: neil peavad olema samad õigused, mis taanlastel

TE: õige, tabasite märki, see mis taani keeles on pletskud (M, 75)

T: lige præcist, du rammer målet, dette er hvad danskerne kalder et pletskud

E: õige, tabasite märki, see mis taani keeles on täistabamus

TE: ma ei tea, kas eesti keeles võib seda öelda, igal medalje har sin bagside (M, 75)

T: jeg ved ikke kan man *på estisk* sige at hver medalje har en bagside

E: ma ei tea, kas eesti keeles võib seda öelda, igal medalil on oma tagakülg

Kokkuvõtteks

Analüüsitud materjal näitas, et Taani eestlaste keelde on tulnud taanipäraseid jooni häälduses (ka rahvusvaheliste sõnade häälduses, mis on laenatud nii taani kui eesti keelde kolmandast keelest) - analüüsitud materjalis esinenud leksikaalsete interferentside üldarvust 23%. Samuti esineb otsetõlkeid taani keelest (leksikaalsete interferentside üldarvust 12%), otsetõlgete hulgas on olulised ühendverbide tõlked.

Taani eesti keelevariante tulnud laensõnade hulgas (65% leksikaalsete interferentside üldarvust) on ülekaalus noomenid (74%), kuid on laenatud ka verbe (18%) ja muutumatuid sõnu (8%). Mõnikord on taani keelest eesti keeles olemasolevatele sõnadele laenatud uus tähendus. Tavaliselt lisatakse laenatud tüvedele eesti keele lõpud ja tunnused.

Kui võrrelda Taani eestlaste ja Rootsi eestlaste sõnavaras toimunud muutusi (vt nt Raag 1982, Klaas, Laagus 1998: 46-49, Allik 2002), siis võib märgata teatud sarnasusi, uurimused on näidanud, et ka Rootsi eestlaste keeles esineb otsetõlkeid (mh ühend- ja väljendverbide tõlkeid), eestikeelsetele sõnadele uue tähenduse laenamist, võõrsõnade rootsipärase kasutust. Enam kui Taani eestlaste keeles võib leida säilinud murdejooni.

Ka Kanada eestlaste keeles on toimunud samasugused muutused, Leelo Kingisepp (1998) osutab otsetõlgete esinemisele, samuti laenudele inglise keelest.

6. Taani keele süntaktiliste konstruktsioonide mõju Taani eesti keele süntaksile

Kui taani keele mõju Taani eestlaste sõnavarale ulatub esimese põlvkonna keelekasutusse, siis taani keele süntaktiline mõju avaldub enam teise põlvkonna Taani eestlaste keeles. Järgnevalt on analüüsitud mõningaid süntaktilisi muutusi Taani eestlaste eesti keeles.

6.1. Laiendi ja põhisõna ühildumine kvantorifraasides

Kvantorifraasid on hulka, mõõtu või määra väljendavad fraasid, mille põhjaks on a) põhiarvsõna (ühend), b) kvantiteediadverb, c) kvantiteedisubstantiiv, mis märgib mõõtu, hulka, kogust jne (Erelt jt 1993: 140). Eesti keeles sõltub numeraali ja substantiivi ühendis laiendi käändevorm põhja käändest - kui põhi on nominatiivis, on laiend partitiivis, kui põhi on muudes käänetes, ühildub laiend põhjaga käändes. Taani keeles on koos numeraaliga kasutatav substantiiv pluuralis.

Taani II põlvkonna eestlased on võtnud üle taani keeles esineva mudeli, lisades arvsõnale nimisõna pluurali nominatiivis. Sama nähtus esineb ka mõnede esimese põlvkonna eestlaste keeles.

TE: meil oli kaks koolipreilid ja siis see koolijuhataja (N, 86)

T: vi havde to skolelærerinder og så skoledirektøren

E: meil oli kaks koolipreilit ja siis see koolijuhataja

TE: need seitse aastad (N, 86)

T: disse syv år

E: need seitse aastat

TE: kaks vennad läks Rootsi (M, 52a)

T: to brødre tog til Sverige

E: kaks venda läks Rootsi

TE: siis on alati kaks inimesed (M, 52b)

T: så der er altid to mennesker

E: siis on alati kaks inimest

Üksikjuhtudel esineb ühildumisvigu ka ühendis *pool* + substantiiv. Siin jääb substantiiv taani keele eeskujul samuti nimetavasse käändesse, või ei ühildu korrektselt:

TE: ta istus seal pool aasta või aasta (M, 52a)

T: han sad inde i et halvt år eller et år

E: ta istus seal pool aastat või aasta

TE: mõni arstid töötavad niiviisi pool nädal (M, 52b)

T: nogle læger arbejder på denne måde halvdelen af ugen

E: mõned arstid töötavad niiviisi pool nädalat

TE: aga see "kohe", see on pool tunni või tunni aega (N, 60)

T: men "nu-et", det betyder om en halv til en hel time

E: aga see "kohe", see on pool tundi või tund aega

Taani keeles loetakse arvsõnu eesti keelest erinevalt pööratud järjestuses, nt 92 = *to og halyfems* (sõnasõnalises tõlkes *kaks ja üheksakümmend*). Taani eestlased kasutavad üksikjuhtudel sarnast mudelit, kuid rohkem tuleb ette näiteid, kus peale eesti keele seisukohalt valesti alustamist ennast parandatakse.

TE: temaga ma kirjutasin seni kui kolm-nelikümmend (N, 86a)

T: jeg skrev til hende indtil tre og fyrre

E: temale ma kirjutasin kuni neljakümne kolmandani

TE: mis on miinimum, üks kuus ... või kaheksakümmend kuus krooni tund? (M, 52a)

T: hvad er mindstelønnen, omkring seks og firs kroner i timen?

E: mis on miinimum[palk], üks kaheksakümmend kuus krooni tund?

TE: tähendab bolševikkide pärast, tuhat üheksakümmend, tuhat üheksasada üksteist (N, 60)

T: på grund af bolsjevikkerne, i nitten hundrede elleve

E: Tähendab bolševikkude pärast, tuhat üheksasada üksteist

6.1.1. Laiendi ja põhisõna ühildumine hulgasõnafraasides

Sarnaselt numeraalist ja substantiivist koosnevatest kvantorfraasides esinevate sõnade ühildumisega esineb Taani eestlaste keeles erinevusi kirjakeele normidest ka hulgafraasides, mille põhjaks on kvantoriadverbid *palju*, *vähe*, *pisut*, *veidi*, *rohkesti* jne. Siingi kasutavad informandid taani keele eeskujul substantiivse laiendi käändena

1) pluurali nominatiivi:

TE: Ma käisin üks kord iga kuu palju aastad (M, 52B)

T: jeg tog dertil en gang om måned i mange år

E: ma käisin (seal) üks kord kuus palju aastaid

TE: palju eestlased suri ära (M, 52A)

T: mange estere døde

E: palju eestlasi suri ära

TE: ootasid väga palju aastad, ja vahepeal lapsed olid taanlaseks jäänud (N, 60)

T: de ventede i mange år, og imellem tiden blev børnene danske

E: ootasid väga palju aastaid, ja vahepeal lapsed olid taanlaseks muutunud

TE: väga vähe taanlased teavad seda (M, 52B)

T: meget få danskere ved dette

E: väga vähe taanlasi teab seda

TE: vähe kohad on olemas (M, 52B)

T: der eksisterer få steder

E: vähe kohti on (olemas)

2) singulari partitiivi pluurali asemel ühendis, kus põhjaks on sõna *palju*. Antud juhul pole esimese näite puhul võimalik osutada taani keele vahetule mõjule, teises võiks singulari kasutamist põhjendada ehk sõna *sprog* pluurali ja singulari vormide kokkulangemisega.

TE: Islandis ei ole üldse palju kohta, kus see nii oleks (N, 56)

T: der er slet ikke så mange steder på Island, hvor det var sådan

E: Islandil ei ole üldse palju kohti, kus see nii oleks

TE: õppisin palju teist keelt, kui ei olnud võimalik eesti keelt õppida (N, 60)

T: jeg lærte mange andre sprog, da det ikke var muligt at lære estisk

E: õppisin palju teisi keeli, kui ei olnud võimalik eesti keelt õppida

TE: tema rääkis palju keelt (M, 82)

T: Han talte mange sprog

E: tema rääkis paljusid keeli

Üksikjuhtudel ei ühildu kvantorfraasi põhi ja laiend ka teistes käändeis:

TE: siis on palju islandlastel, kellel on isegi jälle kaks tööd ja lapsed (N, 56)

T: så er der mange islænderne, som endda har to job og børn

E: siis on palju islandlasi, kellel on isegi jälle kaks tööd ja lapsed

TE: Palju perekonnadel see oli probleem (N, 60)

T: Mange familier havde det problem

E: Paljudel perekonnadel oli see probleem

TE: pärast palju aastad (N, 60)

T: efter mange år

E: pärast paljusid aastaid / paljude aastate pärast

Lausetes, kus sõna *palju* esineb eesti keeles pluuralis ja käitub nimisõnafraasi (adjektiivse) täiendina, mis ühildub põhjaks oleva täiendiga käändes, kasutavad Taani eestlased seda järgmistes näidetes singulari vormis, lisades Taani keele eeskujul substantiivi pluurali (nominatiivi) vormis.

TE: palju taanlased mõtlevad niiviisi (M, 52B)

T: mange danskere tænker på denne måde

E: paljud taanlased mõtlevad niiviisi

TE: väga palju eestlased oskavad jälle rootsi keelt (M, 52B)

T: rigtig mange estere kan tale svensk

E: väga paljud eestlased oskavad jälle rootsi keelt

TE: väga palju laulud olid kaunis head (M, 52B)

T: mange sange var ganske gode

E: väga paljud laulud olid kaunis head

Ka hulgasõna *mõni* ei moodusta eesti keeles hulgafrase, vaid käitub tavaliselt fraasides adjektiivse täiendina, ühildudes käändes täielikult substantiiviga. (Erelt jt 2000; 421) Taani eestlased kasutavad siin üksikjuhtudel sarnaselt numeraalist ja substantiivist koosnevate kvantorfraasidega substantiivi kui laiendit singulari partitiivi vormis:

TE: sääl oli mõni aastat, mis mul igatahes meeles oli ju (N, 86)

T: der var nogle år, som jeg bestemte husker

E: seal oli mõni aasta, mis mul igatahes meeles on

TE: nad tahtsid mõni saladust rääkida (N, 60)

T: de ville fortælle nogle hemmeligheder

E: nad tahtsid mõne saladuse rääkida

TE: on kergem mõni tööd leida, kui mul on terve eksam (N, 60)

T: det er nemmere, at finde job, hvis jeg har hele eksamen

E: on kergem mõnda tööd leida, kui mul on tehtud terve eksam

2) Taani keele eeskujul esines üksikute informantide keeles substantiivi ka pluurali vormis:

TE: mõni asjad on niiviisi, et on halvemad kui siin (M, 52a)

T: nogle ting er sådan, at de er værre end her

E: mõned asjad on niiviisi, et on halvemad kui siin

TE: mõni grupid siin Taanis (M, 52B)

T: nogle grupper her i Denmark

E: mõni grupp / mõned grupid siin Taanis

TE: mõni arstid töötavad niiviisi pool nädal (M, 52B)

T: nogle læger arbejder på denne måde halvdelen af ugen

E: mõned arstid töötavad niiviisi pool nädalat

TE: inimesed maksavad mõni maad sees kakskümmend protsenti vähem kui siin (M, 52B)

T: i nogle lande betaler folk 20 procent mindre end her

E: inimesed maksavad mõnel maal kakskümmend protsenti vähem kui siin

TE: mõni aastad tagasi (M, 52B)

T: for nogle år siden

E: mõni aasta tagasi

6.2. Objekt

Eesti keeles on sihitis tavaliselt kas genitiivis, partitiivis või nominatiivis. Osastavalist sihitist nimetatakse osasihitiseks e partsiaalobjektiks. Singulari nominatiivis, genitiivis või pluurali nominatiivis sihitis on täissihitis e totaalobjekt. Taani keele mõjul on Taani eestlaste teise põlvkonna eesti keeles sihitise käände kasutamine muutunud ebakindlaks, sageli kasutatakse

1) nimetavat käänat kõigi teiste sihitisekäänete asemel.

a) genitiivne totaalobjekt esineb nominatiivis

TE: ma ostsin ka see maja siin (M, 52A)

T: jeg købte også dette hus her

E: ma ostsin ka selle maja siin

TE: me tegime ju koos ühe eesti noorte selts (M, 52A)

T: vi lavede jo sammen en estisk ungdomsforening

E: me tegime ju koos ühe eesti noorte seltsi

TE: peame üks selts teha (M, 52A)

T: vi må lave en forening

E: peame ühe seltsi tegema

TE: ma sain omaette tuba keldrisse (M, 58)

T: jeg fik mit eget værelse i kælderen

E: ma sain omaette toa keldrisse

TE: kui palusid üks stük leiba (M, 82)

T: hvis du bad om et stykke brød

E: kui palusid ühe tüki leiba

b) partsiaalobjekt esineb nominatiivis

TE: see võtab ka aeg, tööle minna (M, 52B)

T: det vil også tage tid at tage på arbejde

E: tööle minek võtab aega

TE: kui ma loen midagi eesti lehte või eesti raamat (N, 56)

T: når jeg læser noget, en estisk avis eller en estisk bog

E: kui ma loen mingit eesti lehte või eesti raamatut

TE: siis laulame vanad eesti laulud (M, 52B)

T: og så synger vi de gamle estiske sange

E: siis laulame vanu eesti laule

TE: tol ajal ei olnud mõni meetod, mis mina sain kasutada (N, 60)

T: på den tid fandtes der ingen metode, som jeg kunne bruge

E: tol ajal ei olnud mõnda meetodit, mida ma sain kasutada

TE: sa ei saanud nagu isiklik valik teha (M, 52A)

T: du kunne ikke tage et vælg selv

E: sa ei saanud isiklikku valikut teha

2) võimalikud on ka mõned teised vormid, mis tulenevad pigem puudulikust eesti keele oskusest ja/või kasutusest.

a) Partsiaalobjekti kasutamine totaalobjekti (genitiivi) asemel:

TE: nad müüvad seda ära (M, 52A)

T: de vil sælge det

E: nad müüvad selle ära

TE: seal kirjutasin artiklit ja kirjutasin ka Eesti raadiole midagi (M, 84)

T: der skrev jeg en artikel og jeg skrev noget til radioen

E: Seal kirjutasin artikli ja kirjutasin ka Eesti raadiole midagi

TE: kas sa said nende lehte? (N, 60)

T: fik du deres avis?

E: kas sa said nende lehe?

TE: siis nad saavad kingitust (M, 58)

T: så får de en gave

E: siis nad saavad kingituse

b) Partitiivi kasutamine nominatiivi asemel:

TE: meil on veel ühendust (N, 60)

T: vi holder stadigvæk kontakt

E: meil on veel ühendus

TE: keelt tuli ära õppida (M, 58)

T: vi var nød til at lære sproget

E: keel tuli ära õppida

TE: kui ma olin väike last (M, 52B)

T: da jeg var et lille barn

E: kui ma olin väike laps

6.3. Indefiniitne pronoomen *man*

Umbmäärasust väljendatakse taani keeles umbmäärase asesõna *man* abil, mis esineb lauses subjektina. Eesti keeles vastavad sellele umbisikulise tegumoe tunnused *-kse*, *-di*, *-ti*. Taani eestlaste keeles esineb verb sellistes lausetes aktiivi 3. pöördes, umbmäärane subjekt *man* jääb aga tavaliselt tõlkimata (üksikjuhtudel laenatakse eesti keelde ka sõna *man* ise).

TE: seal mängis enne jalgpall (M, 52A)

T: der spillede man fodbold før

E: seal mängiti varem jalgpalli

TE: seal kasvab sugulaste sees (M, 52B)

T: man vokser op hos sin familie

E: seal kasvatakse sugulaste hulgas

TE: muidugi saab uued traditsioone sealt siis (M, 52B)

T: selvfølgelig får man nye traditioner derfra

E: muidugi saadakse uued traditsioonid sealt siis

TE: saatis mitu miljardit sinna ülesse (M, 65)

T: man sendte mange milliarder derop

E: sinna saadeti mitu miljardit

TE: man pidi minema mööda (M, 82)

T: man skulle gå forbi

E: pidi minema mööda

TE: kui man oli kuuskümmend aastat või (M, 82)

T: når man var tres år

E: kui oldi kuuskümmend aastat (vana) või

6.4. Eesti essiiv või translatiiv

Konkreetsetele käänetele vastavad taani keeles enamasti eessõnalised konstruktsioonid.

Eesti keeles esineva essiivi või translatiivi vormi võib taani keeles väljendada konstruktsiooni *som* + substantiiv abil. Teise põlvkonna Taani eestlaste eesti keeles esineb üksikjuhtudel tõlkevariant taani eessõnalisest konstruktsioonist *nagu* + substantiiv nominatiivi vormis.

TE: läksid sinna nagu au-pair tüdrukud (M, 58)

T: de rejste dertil som au-pair piger

E: [nad] läksid sinna au-pairidena / au-pairideks

TE: nad sõidavad nagu autojuht (M, 52b)

T: de kører som chauffør

E: nad sõidavad autojuhtidena

TE: ta oli laagris, oli nagu valitsus (M, 52a)

T: han var i flygtningelejren som bestyrer

E: ta oli laagris valitsejaks / valitsejana

6.5. Vastus üldküsimusele *kas*?

Vastates üldküsimusele, mis eesti keeles tavaliselt algab küsisõnaga *kas*? või milles esineb pööratud *öeldis* / alus sõnajärg, kasutatakse eesti keeles sama verbi, mis esines küsimuses.

Kui taani keeles on üldküsimuses modaalverb *at skulle*, *at kunne*, *at måtte*, *at ville* või abiverb *at være*, *at have*, siis korratakse vastates sama verbi; kui küsitakse teiste verbidega, kasutatakse vastuses verbi *at gøre*. (Fischer-Hansen, Kledal 1998)

Nt: *Ser jeg pæn ud i dag? Ja, det gør du. aga Kas ma näen täna hea välja? Jah, sa näed hea välja.*

Eesti keeles esineb üldeitus kõige lihtsamal kujul vastuslausena üldküsümusele, ainult verbi eitava kõne vormidest koosnev vastus on kõikidest variantidest neutraalseim, täiesti markeerimata. Sageli ei sõltu vastuse eitav kuju kuigivõrd küsilause jaatavast-eitavast kujust. (Erelt jt 1995: 156)

Üksikjuhtudel võivad Taani eestlased taani keele eeskujul vastata verbiga *tegema* või *olema*, mitte verbiga, mis esines küsimuses.

***tegema* - verbiga vastused:**

TE: Kas te loete mõnda eestikeelset lehte? – Ei, sema ma ei tee (N, 56)

T: Læser De nogle estiske aviser? Nej, det gør jeg ikke.

E: Kas te loete mõnda eestikeelset lehte? – Ei, ei loe.

TE: Kas nad ei söö neid lupiine või? Ei, seda nad ei tee vist, seda ma ei usu. (N, 56)

T: Spiser de ikke disse lupiner? Nej, det gør de [nok] ikke, gætter jeg på.

E: Kas nad ei söö neid lupiine või? Ei, neid nad ei söö vist.

TE: Kas kasutatakse nende kuuma vett ka? Seda nad teevad küll. (N, 56)

T: Bruger de også varmt kildevand? Ja, det gør de.

E: Kas kasutatakse nende kuuma vett ka? Seda nad kasutavad küll.

TE: Kas nad siis hästi soojaks kütavad? Jaa-ja, seda nad teevad (N, 56)

T: Fyrer de så til der bliver meget varmt? Ja, det gør de.

E: Kas nad siis hästi soojaks kütavad? Jaa-ja, kütavad.

TE: Islandlased suudavad vist neid päris vanu tekste lugeda? Jaa, seda nad teevad jah. (N, 56)

T: Kan islændere læse de meget gamle tekster? Ja, det kan de, ja.

E: Islandlased suudavad vist neid päris vanu tekste lugeda? Jaa, suudavad küll.

TE: Aga kohtute endistviisi eeslastega, kes Rootsis elavad? Jah, seda ma teen. (N, 56)

T: Møder De stadigvæk de estere, som bor i Sverige? Ja, det gør jeg.

E: Aga kohtute endistviisi eeslastega, kes Rootsis elavad? Jah, kohtun.

Olema- verbiga vastus:

TE: Siis ei juhtu ju eesti keele rääkimist ka kuigi sageli? Ei ole, seda ei ole. (N, 56)

T: Så sker det ikke ofte, at man taler estisk? Nej, det sker ikke.

E: Siis ei juhtu ju eesti keele rääkimist ka kuigi sageli? Ei juhtu, seda ei juhtu.

TE: Kas te töötasite sellel alal? See oli, ma olin. (M, 84)

T: Arbejdede De der? Ja, det gjorde jeg.

E: Kas te töötasite sellel alal? Nii see oli, ma töötasin.

6.6. Infinitiivid

Eesti keeles on kasutusel kaks infinitiivivormi: *ma*-infinitiiv ja *da*-infinitiiv. Infinitiivi kasutuse lauses määrab verb, millega vastav infinitiiv on seotud.

Taani keeles on üks infinitiiv, mis võib esineda koos partikliga *at*. Kui taani lauses esineb kahe verbi konstruktsioon, siis on teise verbi ees tavaliselt *at* (Fischer-Hansen, Kledal 1998). *Nt: Han lovede at hjælpe mig. Ta lubas mind aidata.*

Et taani keeles vastab eesti *ma*- ja *da*-infinitiivile ainult üks infinitiivivorm, on Taani eestlased mõnikord ebakindlad nende kahe infinitiivi vahel valides. Ka esimese põlvkonna eestlased kõhklevad üksikjuhtudel enne ühe või teise kasuks otsustamist.

TE: lehmad pidid lüpsma ... lüpsta (M, 82)

T: de var nød til at malke køer

E: lehmad pidid lüpsma

TE: kui välismaalane õpib rääkida ... rääkima taani keelt (M, 82)

T: hvis en udlænding lærer at tale dansk

E: kui välismaalane õpib rääkima taani keelt

TE: sealt võiks väga head tulemused olema (M, 84)

T: hvorfra der kunne være gode resultater

E: seal võiks väga head tulemused olla

Rohkem esineb vigu *ma-* ja *da-*infinitiivi vahel valimisel teise põlvkonna eestlaste kõnes.

TE: nad sattusid väikse saarele elada (N, 60)

T: de kom til at bo på en lille ø

E: nad sattusid väiksele saarele elama

TE: niiviisi võiks ütleva, see on antropoloogiküsimus (M, 52B)

T: så man kan sige, det er et spørgsmål om antropologi

E: niiviisi võiks öelda, et see on antropoloogiaküsimus

TE: mina lähen sõprade ja sugulaste külastada (N, 60)

T: jeg vil besøge mine venner og slægtninge

E: mina lähen sõpru ja sugulasi külastama

TE: kaks inimesed, kes peavad nagu tööl käia (M, 52B)

T: der er to mennesker, som skal arbejde

E: kaks inimest, kes peavad nagu tööl käima

TE: sa pead vist siin elada (M, 52B)

T: man behøver bare at bo her

E: sa pead vist siin elama

TE: see peab ka niiviisi olla (M, 52A)

T: det må være sådan

E: see peab ka niiviisi olema

TE: ma peaksin nagu Eestisse minna (M, 52B)

T: jeg burde tage til Estland

E: ma peaksin nagu Eestisse minema

TE: siis peame võibolla kõik nagu need teistmoodi teha siin Taanis (M, 52B)

T: så bliver vi måske nødt til at gøre alting anderledes her i Denmark

E: siis peame võibolla kõik nagu need teistmoodi tegema siin Taanis

6.7. Siduvad pronoomenid *mis*, *kes*

Som ja *der* on taani keeles tavalised siduvad pronoomenid, mida tarvitatakse nii ainsuses kui mitmuses. Eesti keeles tarvitatakse siduvat pronoomenit *kes* elusolenditest ning *mis* elututest asjadest rääkides. (Fischer-Hansen, Kledal 1998) Taani keele mõjul kasutavad Taani eestlased neid asesõnu sageli vales kontekstis.

TE: see sama süsteem, kes tuleb tagasi (M, 52B)

T: dette er det samme system, der vil komme tilbage

E: see sama süsteem, mis tuleb tagasi

TE: seal on nagu suur rida, kes ootab (M, 52B)

T: der er en lang kø, som venter

E: seal on nagu suur järjekord, mis ootab

TE: vähe kohad on olemas, need, kes on olemas siin ... (M, 52B)

T: der er få steder, de som eksisterer

E: vähe kohti on olemas, aga need, mis on olemas siin ...

TE: see summa, kes tema nagu maksis (M, 52B)

T: summen, som han betalte

E: see summa, mille tema nagu maksis

TE: see daam, mis oli välja selle üürind (M, 58)

T: denne dame, der lejede den ud

E: see daam, kes oli välja selle üürind

TE: minu õde, mis minust natike vanem (N, 87)

T: min søster, som var lidt ældre end jeg

E: minu õde, kes minust natuke vanem

6.8. Taanipärane *mitte*-eitus

Eitavate vormide moodustamiseks kasutatakse taani keeles eitussõna *ikke*, mis järgneb verbile. Eesti keeles peab eitussõna esinema enne verbi. Taani eestlaste kõnes esines taanimõjulisi variante, kus eitussõna järgnes verbile või oli verb jaatavas vormis:

TE: mitte kõik ütlevad niiviisi (M, 52B)

T: ikke alle siger sådan

E: kõik ei ütlevad niiviisi

TE: mitte kõik oskavad nii hästi (M; 52B)

T: ikke alle kan gøre det så godt

E: kõik ei oska nii hästi

TE: mitte iga päev just surevad (N, 81)

T: de dør ikke hver dag

E: ei sure just iga päev

TE: seal käisin mitte nii tihti (M, 58)

T: jeg gik der ikke så ofte

E: ma ei käinud seal nii tihti

6.9. see ja üks artiklilaadne kasutamine

Eri keeltes on erinevad vahendid määratuse ja määramatuse väljendamiseks - näiteks artiklid ja afiksud nagu taani keeles. Taani keeles on artiklite ja afiksude süsteem suhteliselt selgepiiriline. Kõik taani nimisõnad on kas *en-* või *et-*sõnad. *en* ja *et* on umbmäärased artiklid, mida tarvitatakse, kui vastava sõnaga tähistatavast esemest või olendist on juttu esmakordselt (näiteks *en pige* (tüdruk), *et hus* (maja)). Nimisõna on määravas vormis, kui juttu on tuntud või varemmainitud isikust või asjast. Sel juhul liitub afiks *-en/-n* või *-et/-t* ainsuse määratud vormi lõppu. (Veskis Hove, Levoll 1998: 17) Artiklit ei kasutata koos põhivormiga, kui tegemist on ameti või rahvusega, loendamatu nimisõnadega (ainenimetused) või kindlate verbiseostega: nt verb + substantiiv *at ryge pibe* (piipu suitsetama), verb + eessõna + substantiiv *at gå i skole* (koolis käima). (Fischer-Hansen, Kledal 1998)

Mitmuses puudub ebamäärane artikkel N: *stole* (toolid), kuigi *nogle* - (mõned) käitub siin mõnikord sarnaselt ebamäärase artikliga (Fischer-Hansen, Kledal 1998). Määratud vormi lõpud mitmuses on *-enel -ne*. N: *stolene* (toolid) (Veskis Hove, Levoll 1998:17).

Ka demonstratiivid kannavad definiitsuse tähendust. Kui artiklid esinevad alati koos nimisõnaga ja neil puudub iseseisev tähendus, siis demonstratiivpronoomenid esinevad ka iseseisvalt. Eesti keeles artiklid küll puuduvad, kuid siin on olemas demonstratiivpronoomenid. Narratiivis võidakse nimisõnafraasile eelnevat demonstratiivpronoomenit *see* kasutada ka viitena varemmainitud isikule või asjale. (Torn 2001) Pikema käsitluse *see* kasutamisest artikli funktsioonis võib leida Renate Pajusalu doktoritöös „Deiktikud eesti keeles” (1999).

Taani ebamäärastele artiklitele võiks eesti keeles vastata numeraal *üks*. Ka taani keeles on *en / et* ühtlasi arvsõna *üks*. Ka Eesti Keele Grammatikas on sõnu *üks* ja *mingi* klassifitseeritud mh kui ebamääraseid artikleid, mis viitavad ebamäärasele hulgale. (Erelt jt 1995: 31)

Taani keele eeskujul on ka Taani eestlased keelekasutuses märgatavalt laienenud sõnade *üks* ja *see* artiklilaadne kasutus.

TE: sel ajal õppisid juba üks terve klass meie koolis (M, 52B)

T: dengang studerede der allerede en hel klasse på vores skole

E: sel ajal õppis juba terve klass meie koolis

TE: me tegime ju koos ühe eesti noorte selts (M, 52A)

T: sammen lavede vi jo en estisk ungdomsforening

E: me tegime ju koos eesti noorte seltsi

TE: sääl oli TV ja siis jälle üks video (N, 56)

T: der var TV og en video

E: seal oli televiisor ja siis veel video

TE: eestlane ostsid ühed vanad pruugitud laevad (M, 58)

T: esterne købte gamle brugte skibe

E: eestlased ostsid vanad kasutatud laevad

TE: nemad pidid jo õppima seda vabakaubandust ja siis ehk demokrati (N, 86)

T: de skulle jo lære om det fri marked og så derefter om demokrati

E: nemad pidid ju õppima vabakaubandust ja siis ehk demokraatiat

TE: meil oli kaks koolipreilid ja siis see koolijuhataja (N, 86)

T: vi havde to skolelærerinder og (så) skoledirektøren

E: meil oli kaks koolipreilit ja siis koolijuhataja

TE: mida seal kasvab palju, see on need lupiinid (N, 56)

T: hvad der gror en masse af er disse lupiner

E: mida seal palju kasvab, on lupiinid

6.10. Adjektiivide mitteühildumine substantiiviga e lihtsustatud kongruents

Kui eesti keeles ühildub adjektiivatribuut tavaliselt põhjaks oleva substantiiviga nimisõnafraasides, siis Taani eesti keeles võib sageli kohata adjektiivatribuudi kasutamist nominatiivis või genitiivis:

TE: terve Rungsted see kuulub veel Hørsholmi selle kommuuni (N, 56)

T: hele Rungsted, det hører stadigvæk til Hørsholm kommune

E: terve Rungsted kuulub veel Hørsholmi sellesse kommuuni

TE: tema oli saanud kuldmedalje selle olümpiaadil (N, 86)

T: han havde fået en guldmedalje fra olympiaden

E: tema oli saanud kuldmedali sellel olümpiaadil

TE: siis pannakse kraanist jälle puhta vett (N, 56)

T: så hælder vi rent vand fra vandhanen

E: siis pannakse kraanist jälle puhast vett

TE: see nime olen ära unustanud (M, 52A)

T: jeg har glemt dette navn

E: selle nime olen ära unustanud

TE: sel ei ole nii hea kaalu (M, 84)

T: det [selskab] bærer ikke meget vægt

E: sel [seltsil] ei ole nii head kaalu

TE: seal on väga palju head ja ilusad asju (M, 52A)

T: der er mange gode og smukke ting

E: seal oli väga palju häid ja ilusaids asju

6.11. Kaassõna ja noomeni ühildumine

Kaassõnad paiknevad kas neid laiendavate noomenite ees või järel ning nõuavad noomenilt kindlat käändevormi (vt Erelt jt 2000). Taani eestlased ei kasuta sageli koos kaassõnadega sobivaid käändevorme.

TE: viimased kümme või kakskümmend aastad jooksul siin Taanis ja läänemaades arvamus on see ... (N, 60)

T: meningen, her i Danmark og i vesten igennem de sidste ti eller tyve år er...

E: viimase kümne või kahekümne aasta jooksul siin Taanis ja läänemaades on arvamus selline...

TE: aga pärast sõja oli küll mõni eesti kool Rootsis (N, 60)

T: men efter krigen var der nogle estiske skoler i Sverige

E: aga pärast sõda oli küll mõni eesti kool Rootsis

6.12. Impersonaalne konstruktsioon

Taani keeles esineb liitlauseid, milles pealause verbi formaalseks (umbmääraseks) aluseks on kõrvallause, mis algab sõnaga det. (Allan, Holmes, Lundskær-Nielsen 2002: 157-158) det jääb tavaliselt eesti keelde tõlkimata: Nt: *Det er irriterende, at du kommer så sent. Ärritav, et sa tuled nii hilja.*

Taani eestlased kasutavad *det* tõlkimiseks siiski ka pronoomenit *see*, tõlkides taanikeelse lause tervikuna.

TE: see oli väga raske, kohta saada (M, 52A)

T: det var svært, at få et job

E: oli väga raske kohta saada

TE: see võtab ka aeg, tööle minna (M, 52B)

T: det vil også tage tid at tage på arbejde

E: tööle minek võtab aega

TE: see oli ju üks haigus, millest jagu ei saadud seekord (N, 86B)

T: det var en sygdom, som man ikke kunne gøre noget ved på den tid

E: oli üks haigus, millest jagu ei saadud seekord

TE: see on kõige tähtsam, et sa oskad sööki teha (N, 86)

T: det vigtigste er, at du kan lave mad

E: kõige tähtsam on, et sa oskad süüa teha

Sõna *at* võib taani keeles esineda nii infinitiivi markerina, asetledes infinitiivi ees, kui ka konjunktsioonina tähenduses *et*. Taani eestlased kasutavad aga mõnikord infinitiivi markeri funktsioonis esinevat *at*-sõna konjunktsioonina:

TE: see oli liig keeruline, et võõraste juures elada nii palju (N, 86B)

T: det var for kompliceret at bo så meget hos fremmede

E: oli liiga keeruline võõraste juures elada nii palju

Taanipärase kõrvallause kasutamist võib märgata ka järgmist tüüpi konstruktsioonides:

ET: see on nii harva, mis ma käin jälle Kopenhaagenis (N, 56)

T: det er så sjældent, at jeg kører til København

E: ma käin nii harva Kopenhaagenis

TE: see on hirmus, kui ma mõtlen need kõik need maa katastroofid, mis ikka on (N, 56)

T: de er frygteligt, hvis jeg tænker på alle jordens katastrofer, som kan ske

E: hirmus, kui ma mõtlen kõikide nende maa katastroofide peale, mis esinevad

TE: aga see oli midagi, mis kasvas (N, 87)

T: men det var noget, som voksede

E: aga see kasvas

TE: me igatahes olime kaks, kes olime kodus (N, 87)

T: der var nuvel os to, som var hjemme

E: meie kaks olime igatahes kodus

6.13. Järelsõnaline täiend

Taani keeles esineb substantiivi täiendina tavaliselt adjektiiv või genitiivi vormis substantiiv (N: *kongens mænd - kuninga mehed*) Enamasti eelneb atribuut põhisõnale (Fischer-Hansen, Kledal 1998). Täiend võib esineda ka põhisõna järel, kui tegemist on prepositsioonilise konstruktsiooniga. Eesti keeles esineb täiend lauses põhisõna ees ning ühildub käändes ja arvus põhisõnaga, v.a neli viimast käänet.

Taani eestlased tõlgivad üksikjuhtudel prepositsioonilise konstruktsiooni, kasutades genitiivi asemel allatiivi ja paigutades täiendi põhisõna järele.

TE: ala matemaatikale, ajaloole ja sotsiaalainetele (M, 52a)

T: områderne til matematik, historie og sociologi

E: matemaatika, ajaloo ja sotsiaalainete ala

TE: representant Eestile (M, 52a)

T: repræsentant af Estland

E: Eesti esindaja

Kokkuvõtteks

Taani eestlaste noorema põlvkonna keelt on hakanud mõjutama hulgaliselt taanipäraseid süntaktilisi jooni. Näiteks on hakatud kasutama konstruktsioone, mis sarnaselt taanipärase alusega *det* algavad sõnaga *see*. Samuti on laienenud *üks* ja *see* artiklilaadne kasutamine. Märkata on ühildumise puudumist kvantorifraasides ja

adjektiivatribuudi ning substantiivi vahel, objektikäänete kasutamise lihtsustumist, samuti *ma-* ja *da-*infinitiivi kasutamise ebakindlust. Sageli kasutatakse substantiive mitmuses arvsõna ja hulgasõnade järel.

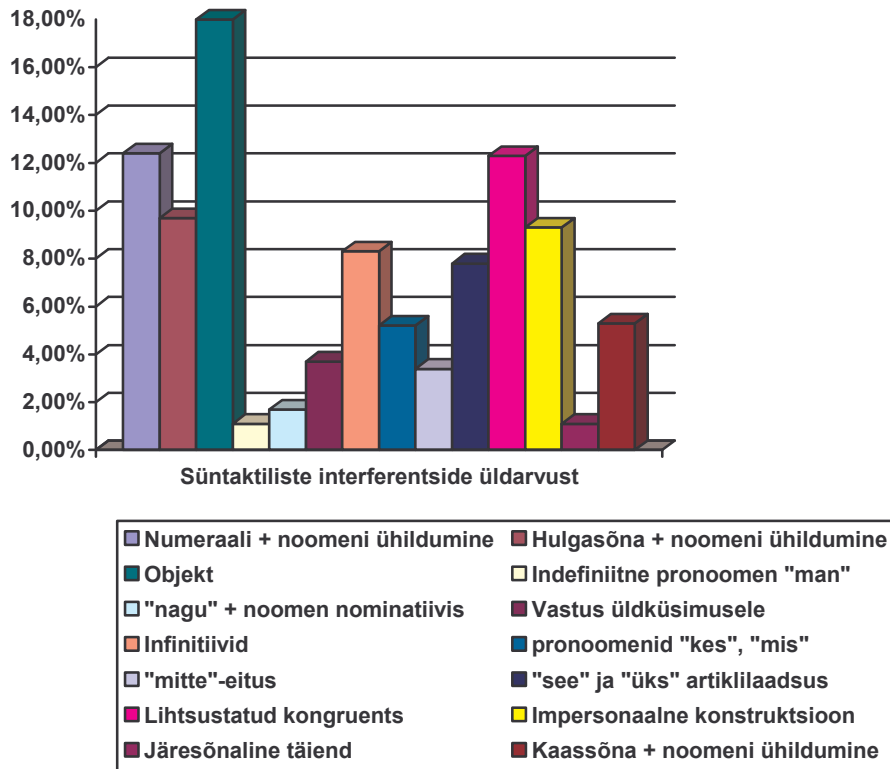
Süntaktilistest muutustest Taani eestlaste keeles esinevad kõige sagedamini:

vead objektikäände valikus (18% analüüsitud materjalides esinenud interferentsidest), vead laiendi ja põhisõna ühildumises (substantiivi käändevalikus) kvantorifraasides (12,4%), lihtsustatud kongruents (12,3%), vead laiendi ja põhisõna ühildumises hulgasõnafraasides (9,7%), impersonaalsed konstruktsioonid (9,3%), infinitiivi kasutamise ebakindlus (8,3 %).

Mõnevõrra vähem esineb siduvate pronoomenite *kes*, *mis* väärakasutust; taanipärast vastust üldküsimatele (*tegema* või *olema* verbi kasutust vastuses küsimuses esineva verbi asemel); taanipärast *mitte* – eitust (eitussõna järgneb verbile või on verb jaatavas vormis); järelsõnalise täiendi kasutamist ning *nagu* + substantiiv konstruktsiooni kasutamist essiivi ja translatiivi asemel. (Vt ka joonis 1.)

Kuigi ka eesti keele uurijad on täheldanud suundumust *see* ja *üks* artiklilaadsele kasutamisele (vt nt Pajusalu 1999), võiks analüüsitud materjali põhjal väita, et taani keele mõjul on see protsess Taani eestlaste keeles kiirenenud.

Joonis 1. Süntaktiliste interferentside esinemine Taani eestlaste keeles

Rootsi ja Taani eestlaste keeles toimunud süntaktilised muutused langevad suuresti kokku (vt nt Klaas, Laagus 1998: 46-49, Allik 2002).

Varasemad uurimused Rootsi eestlaste keelest näitavad, et mõlemas (nii Taani kui Rootsi) keelevariandis on asukohamaade keelte mõjul ning vähesest eesti keele kasutusest tingituna toimumas objekti käänete kasutamise lihtsustumine (vt Raag 1985), laienenud on eelkõige nominatiivi kasutamine teiste objektikäänete asemel, kuid esineb näiteid ka partitiivi kasutamisest nominatiivi ja genitiivi asemel. Ka infinitiivide kasutamine on muutunud ebakindamaks.

Nii taani kui rootsi keele mõjul on hakatud kasutama impersonaalseid konstruktsioone, lihtsustunud on kongruents jne (Vt Klaas, Laagus 1998: 46-49; Allik 2002).

Kokkuvõte

Käesolevas magistritöös on antud ülevaade seni vähe kogutud ja uuritud Taani eestlaste keelekasutusest ning taani keele mõjudest nende keelele nii leksikaalsel kui ka süntaktilisel tasandil. Samuti on toodud paralleele Taani eestlaste keeles toimunud ja teiste maade (eelkõige Rootsi) eestlaste keelevariantides esinevate arengute vahel.

Taani eestlaste kogukond on suhteliselt väike, ning on jäänud teiste, suuremate väliseesti kogukondade varju. Taani eestlaste keelt pole varem põhjalikult uuritud, ning et II maailmasõja järel Taani elama jäänud eestlaste hulk on viimastel aastatel märgatavalt kahanenud, oli selle väliseesti keelevariandi kogumiseks viimane aeg.

Töös on käsitletud Teise maailmasõja ajal ning järel Taani elama asunud Eesti sõjapõgenike ning väheste eesti keelt oskavate teise põlvkonna Taani eestlaste keelekasutust, kes on elanud Taanis vähemalt 20 viimast aastat oma elust.

Töös analüüsitud keelematerjal pärineb töö autori poolt tehtud lindistustest aastatest 1999-2003 Taanis (vähesel määral oli kasutatud ka varasemaid intervjuusid Taani eestlastega, mis on salvestatud Lundi ülikooli ja Tartu ülikooli ühisprojekti “Lõuna-Rootsi eestlased: nende keel ja kultuur” raames aastatel 1996 – 2000, samuti ühte Peter Kyhni poolt salvestatud intervjuud). Salvestatud materjalid sisaldavad eluloolisi mälestusi ja vestlusi erinevatel teemadel.

Käesolevas töös on esitatud Carol Myers-Scottoni (2006) poolt välja toodud demograafilised, hariduse ja ametiga seotud, grupisised ja individuaalsed tegurid, mis mõjutavad keele säilimist või hääbumist. Sellest lähtuvalt on analüüsitud eesti keele (võimalikku) säilimist Taanis. Saadud tulemused näitavad, et tegureid, mis soosivad Taani eestlaste keele säilimist on vähe. Ka tegelik keeleline olukord näib seda kinnitavat - Taani eestlaste esimene põlvkond on küll eesti keele säilitanud, kuid juba teise põlvkonna hulgas on eesti taani kakskeelseid vähe ning domineerivaks keeleks on taani keel.

Kui Eestis sündinud informantide keeles on märgata vähe taanipärasusi ning nende keel on säilinud enam-vähem niisugusena, nagu kodumaalt lahkudes, siis teise põlvkonna keeles on märgata tugevat taani keele mõju.

Informantide keeleoskus on väga erinev. Enamik teise põlvkonna Taani eestlasi on pärit segaabielludest ja said ainult ühe vanemaga eesti keeles suhelda. Kuigi nad on omandanud eesti keele juba lapsepõlves, on neid algusest peale ümbritsenud taanikeelne keskkond, nad on koolihariduse saanud taani keeles, ning nende domineerivaks keeleks on taani keel. Seetõttu on viimane avaldanud tugevat mõju nende eesti keelele.

Kogutud materjal näitab, et ka mõne vabalt eesti keelt valdava esimese põlvkonna eestlase keeles esineb taani keelest laenatud sõnu või siis rahvusvaheliselt tuntud sõnade taanipärasust. Samuti on märgata taani keele otsetõlgete kasutamist. Taanieesti keelevariante tulnud laensõnade hulgas on ülekaalus noomenid (74%), kuid on laenatud ka verbe (18%) ja muutumatuid sõnu (8%). Mõnikord on taani keelest eesti keeles olemasolevatele sõnadele laenatud uus tähendus. Tavaliselt lisatakse laenatud tüvedele eesti keele lõpud ja tunnused e moodustatakse morfoloogilisi segavorme. Sarnaseid leksikaalseid interferentse on täheldanud ka teiste väliseesti keelevariantide (Rootsi ja Kanada eestlaste keele) uurijad.

Süntaktilistest muutustest Taani eestlaste keeles esinevad kõige sagedamini:

- vead objektikäände valikus (18% analüüsitud materjalides esinenud interferentsidest),
- vead laiendi ja põhisõna ühildumises (substantiivi käändevalikus) kvantorifraasides (12,4 %),
- lihtsustatud kongruents (12,3 %),
- vead laiendi ja põhisõna ühildumises hulgasõnafraasides (9,7 %)
- impersonaalsed konstruktsioonid (9,3 %),
- infinitiivi kasutamise ebakindlus (8,3 %),

Mõnevõrra vähem esineb siduvate pronoomenite *kes*, *mis* väärast kasutust; taanipärast vastust üldküsimustele; taanipärast *mitte*-eitust; järeldsõnalise täiendi kasutamist ning *nagu* + substantiiv konstruktsiooni kasutamist essiivi ja translatiivi asemel.

Kuigi ka eesti keele uurijad on täheldanud suundumust *see* ja *üks* artiklilaadsele kasutamisele, on taani keele mõjul *see* protsess Taani eestlaste keeles kiirenenud.

Varasemad uurimused Rootsi eestlaste keelest näitavad samuti sarnaste süntaktiliste interferentside olemasolu – mõlemas (nii Taani kui Rootsi) keelevariandis on asukohamaade keelte mõjul ning vähesest eesti keele kasutusest tingituna toimumas objekti käänete kasutamise lihtsustumine, infinitiivide kasutamine on muutunud ebakindamaks.

Nii taani kui rootsi keele mõjul on hakatud kasutama impersonaalseid konstruktsioone, lihtsustunud on kongruents jne.

Kuigi Taani ja Rootsi eesti kogukonnad on väga erineva suurusega, samuti on erinenud keele säilimisele kaasaaidanud tingimused, võib siiski nentida, et nii leksikaalsed kui süntaktilised interferentsid langevad kahes keeles suurelt osalt kokku. Samas on Taani eestlaste keelde kõik muutused jõudnud kiiremini, leksikaalsed interferentsid on märgatavad juba vanema põlvkonna keeles, teise põlvkonna keeles on aga tugevasti mõjustatud ka süntaks.

Kasutatud allikad

KASUTATUD ARHIIVMATERJAL

Maarika Terali poolt tehtud lindistused 1999-2003

Peter Kyhni poolt tehtud lindistused 2003

Lindistused Lundi ülikooli soome-ugri keelte kateedris projekti “Lõuna-Rootsi eestlased: nende keel ja kultuur” raames 1996-2000

Välis-Eesti Uuringute Keskus 2001 = Välis-Eesti Uuringute Keskuselt saadud andmed II maailmasõja ajal ja järel Taani saabunud eestlaste kohta

KASUTATUD KIRJANDUS

A ja O 1999: *A ja O. Taskuteatmik*. Eesti entsüklopeediakirjastus, Tallinn

Allan R., Holmes Ph., Lundskær-Nielsen T. 2002: *Danish: A Comprehensive Grammar*. London and New York Routledge

Allik, M. 2002: *Lõuna-Rootsi noored eestlased: nende keel ja identiteet*. Magistritöö. Tartu Ülikool: Eesti keel (võõrkeelena) õppetoolis.

Arnberg, L. 1988: *Så blir barn tvåspråkiga. Vägledning och råd under förskoleåldern*. Stockholm: Wahlström & Widstrand.

Baetens Beardsmore H. 1982: *Bilingualism: Basic principles*. Clevedon: Multilingual Matters.

Birdsong, D & Molis, M. 2001: On the evidence for maturational constraints in second-language acquisition. *Journal of Memory and Language* 44, lk 235-49.

Bloomfield L. 1935: *Language*. London: George Allen and Unwin Ltd.

Crystal, D. 2000: *Language Death*. Cambridge: Cambridge University Press

Dansklærerforeningen = Gregersen F., Holmen, A., Kristiansen T., Møller, E., Pedersen, I. L., Steensig, J., Ulbæk, I. 1996: *Dansk sproglære*. Denmark: Forfatterne og Dansklærerforeningen.

EE 8 = *Eesti Entsüklopeedia* 8. kd. 1995: Tallinn, Varrak

Erelt, M., Kasik, R., Metslang, H., Rajandi, H., Ross, K., Saari, H., Tael, K., Vare, S. 1993: *EKG - Eesti Keele Grammatika II Süntaks*. Tallinn: Eesti Teaduste Akadeemia Keele ja Kirjanduse Instituut.

Erelt, M., Kasik, R., Metslang, H., Rajandi, H., Ross, K., Saari, H., Tael, K., Vare, S. 1995: *EKG - Eesti Keele Grammatika I Morfoloogia, sõnamoodustus*. Tallinn: Eesti Teaduste Akadeemia Keele ja Kirjanduse Instituut.

Erelt, M., Hennoste, T., Pajusalu, K. 1998: Mida teha edasi? – *Väliseestlaste keelest*: Tartu Ülikooli eesti keele õppetooli toimetised 9, lk 116-119. Lindström, L. (toim). Tartu: Tartu Ülikooli kirjastus.

Erelt, M., Erelt, T., Ross, K. 2000: *Eesti keele käsiraamat*. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus

Fischer-Hansen, B., Kledal, A. 1998: *Grammatikken - håndbog i dansk grammatik for udlændinge*. Special-pædagogisk forlag.

- Grosjean, F. 1982: *Life with two languages. An Introduction to Bilingualism*. Cambridge, Mass.: Harvard University Press.
- Hamers, J. F.; Blanc M. H. A. 2000: *Bilinguality and bilingualism*. Cambridge University Press.
- Haugen, E. 1987: *Blessings of Bibel: bilingualism and language planning: problems and pleasures. Contributions to the Sociology of Language*. New York: Mouton de Gruyter.
- Haugen E. 1982: *Scandinavian Language Structures. A comparative historical survey*. Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Heine, B., Kuteva T. 2005: *Language Contact and Grammatical Change*. Cambridge University Press.
- Hennoste, T. 1998: Väliseesti keelest. – *Väliseestlaste keelest*: Tartu Ülikooli eesti keele õppetooli toimetised 9, lk 11-35. Lindström, L. (toim). Tartu: Tartu Ülikooli kirjastus.
- Hoffman, Ch. 1991: *An Introduction to Bilingualism*. Longman.
- Holmes, J. 2001: *Introduction to Sociolinguistics*. 2nd Edition. London: Longman.
- Kangassalo, R. 1994: Ruotsin suomalaislasten kielioloista. – *Ensikielenä suomalaiskieli*. Turun yliopiston suomalaisen ja yleisen kielitieteen laitoksen julkaisuja 46, lk 71 - 86. Turku .

- Kingisepp, T. 1998: Mõningaid jooni Kanada linna Frederictoni eestlaste keeles. – *Väliseestlaste keelest*: Tartu Ülikooli eesti keele õppetooli toimetised 9, lk 76-81. Lindström, L. (toim) Tartu: Tartu Ülikooli kirjastus.
- Klaas, B. 1997: Lundi eestlaste keelest. – *Lähivertailuja 9. Suomalais-virolainen kontrastiiviseminaari 3.-5.5.1996. Lammi*, lk 80-91. Helsinki.
- Klaas, B., Laagus, A. 1998: Eesti keel Lõuna-Rootsis. – *Väliseestlaste keelest*: Tartu Ülikooli eesti keele õppetooli toimetised 9, lk 39-55. Lindström, L. (toim). Tartu: Tartu Ülikooli kirjastus.
- Kulu, H. 1992: *Eestlased maailmas. Ülevaade arvukusest ja paiknemisest*. Tartu: Tartu Ülikooli kirjastus.
- Kyhn, P. 2001: Estland i Danmark 1940-1991. *Dansk-Estisk Selskab nr 33*, 11/2001 lk 9-14. Odense: Micro Forma.
- Laagus, A. 2002: Eesti keele lektoraat Lundis (1993-1999). – *Eesti keel ja kultuur maailmas*, lk 37-43. Tartu.
- Laagus, A., Klaas, B., Allik, M. 2004: *Lõuna-Rootsi eestlased ja nende keel. Valimik intervjuusid*. Eesti keele (võõrkeelena) õppetooli toimetised 4. Tartu Ülikool, Tartu.
- Lee McKay, S., Hornberger N. H. 1996: *Sociolinguistics and Language Teaching* Cambridge University Press.
- Lindström, L. (toim) 1998: *Väliseestlaste keelest*. Tartu Ülikooli eesti keele õppetooli toimetised 9. Tartu: Tartu Ülikooli kirjastus.

- Mackey, W.F. 1970: The Description of Bilingualism. - *Readings in the Sociology of Language*. Fishman J. A. (ed). The Hague, Mouton.
- Myers-Scotton, C. 2002: *Contact Linguistics. Bilingual Encounters and Grammatical Outcomes*. Oxford University Press.
- Myers-Scotton, C. 2006: *Multiple Voices. An Introduction to Bilingualism*. Blackwell Publishing.
- Meisel, J. M. 1989: Early differentiation of languages in bilingual children. – *Bilingualism across the Lifespan: Aspects of Acquisition, Maturity and Loss*. Cambridge. Cambridge University Press, lk 13-40.
- Niemi, J., Odlin, T., Heikkinen J. (eds) 1998: *Language contact, Variation and Change* Joensuu: Joensuun Yliopostopaino.
- Oksaar, E. 1972: Spoken Estonian in Sweden and the USA: An analysis of bilingual behaviour. – *Studies for Einar Haugen: Presented by friends and Colleagues*. The Hague: Mouton, lk 437 – 449.
- Pajusalu, R. 1999: *Deiktikud eesti keeles*. Doktoriväitekiri. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.
- Pullat, R. 2004: *Lootuste linn Peterburi ja eesti haritlaskonna kujunemine kuni 1917*. Tallinn: Estopol.
- Raag, R. 1982: Lexical characteristics in Swedish Estonian. – *Acta Universitatis Upsaliensis. Studia Uralica et Altaica Upsaliensia 13*. Uppsala.

Raag, R. 1985: The Direct Object in Swedish Estonian. – *ETSR Aastaraamat IX, 1980-1984*, lk 201-212.

Raag, R. 1999: *Eestlane väljaspool Eestit*. Tartu: Tartu Ülikooli kirjastus.

Raag, R. 1991: Linguistic tendencies in the Estonian language in Sweden. – *Linguistica Uralica XXVII*, lk 23-32.

Rannut, M., Rannut, Ü., Verschik, A. 2003: *Keel. Võim. Ühiskond. Sotsiolingvistika ja keelepoliitika õpik*. Tallinn: TPÜ Kirjastus.

Riionheimo, H. 1998: Morphological attrition and interference in language contact: sketching the framework – *Language contact, variation and change*. J. Niemi, T. Odlin and J. Heikkinen (eds). University of Joensuu. lk 246-68

Romaine, S. 1997: *Bilingualism*. Oxford: Blackwell Publishers.

Romaine, S. 2000: *Language in Society. An introduction to Sociolinguistics*. Oxford University Press. New York.

Roos, A. 1980: Morfologiska tendenser vid språklig interferens med estniska som bas. *Acta Universitatis Upsaliensis. Studia Uralica et Altaica Upsaliensia 12*. Uppsala.

Seliger, H. W., Vago, R. M. 1991: The study of first language attrition: an overview – *First language attrition*. Seliger, H. W., Vago, R. M. (eds). Cambridge University Press, Cambridge.

- Sridhar, K.K. 1996: Societal multilingualism – *Sociolinguistics and Language Teaching*. McKay, S. L., Hornberger, N. H. (eds). lk 47-69 Cambridge: Cambridge University Press
- Skutnabb-Kangas T. 1981: *Tvåspråklighet*. Lund.
- Spolsky, B. 1998: *Sociolinguistics*. Oxford University Press.
- Torn, R. 2001: *The influence of L2 (English) on L1 (Estonian). A case study of three bilingual Estonian children*. University of Cambridge, Research Centre for English and applied linguistics. (käsikirjaline materjal TÜ Germaani, romaani ja slaavi filoloogia instituudis)
- Thomason, S. G., Kaufman, T. 1991: *Language Contact, Creolization and Genetic Linguistics*. University of California Press.
- Verschik, A. 2001: Interferentsi mehhanismidest ja eesti-vene kontaktidest. *Keel ja Kirjandus* 8, lk 529-542.
- Verschik, A. 2004: Koodivahetus meil ja mujal. *Keel ja Kirjandus* 1, lk 25-45
- Veskis Hove, M., Levoll, M., Levoll, R. 1998: *Taani-eesti-taani sõnaraamat. Dansk-estisk-dansk ordbog*. Tallinn, Estorel
- Viikberg, J. 1998: Venemaa eestlaste keele uurimisest. – *Väliseestlaste keelest*: Tartu Ülikooli eesti keele õppetooli toimetised 9, lk 36-37. Lindström, L. (toim). Tartu: Tartu Ülikooli kirjastus.
- Weltens, B., de Bot, K., van Els, T., (eds) 1986: *Language Attrition in Progress*. Dordrecht: Foris Publications.

Weinreich, U. 1953: *Languages in contact. Findings and problems*. Paris: Mouton.

Yukawa, E. 1997: *L1 Japanese Attrition and Regaining. Three case studies of two early bilingual children*. Stockholm: Centre for Research on Bilingualism

KASUTATUD INTERNETIALLIKAD:

Eesti Kodu ajalugu 2007 = [http://www.eestikodu.dk/art_ajaluguee.htm] 25.03.2007

Erendi, H. 2005. E.E.L.K. Lõuna-Rootsi koguduse kuus aastakümnet, [<http://www.eestikirik.ee/content/view/465/153/>] 25.03.2007

EUROPA-Keeled 2007 = [<http://europa.eu/languages/et/home>] 15.05.2007

IMMIBAS2 = *Database over indfødsretstildeling 1776-*. DDD Indvandrerarkivet. [http://www.immigrantmuseet.dk/IMMIBAS/indfoedsretstildelinger_1776.htm] 30.04.2007

Lange, A. 2001. *Nyt land - nye roller*. Statistik om indvandrere og efterkommere. [<http://www.lige.dk/aktuelt/indsats/hoering/nytland/11.htm>] 09.24.2001

Postimees 25/08/1934. *3000 Eesti hõimu Brasiilia põletava päikese all*. = [<http://dea.nlib.ee/fullview.php?frameset=3&showset=1&wholepage=suur&pid=s387402&nid=53453>] 17.05.2007

Uppsala Ülikool 2007 = [<http://www.moderna.uu.se/finugr/estisveng.html>] 20.05.2007

Viikberg, J. 2004 = Eesti keele päev Hamburgis 27. XI 2004. Eesti keel maailmas. Lühikokkuvõte/ Fragmentaarium [<http://www.eestlased.de/Ekeel/jyriiviikberg.pdf>] 10.05.2007

Välisministeerium 2002 = Välisministeerium: Välispoliitika. Suhted teiste riikidega.
Eesti ja Taani [http://www.vm.ee/est/kat_48/238.html] 18.04.2002.

Välisministeerium 2007 = Välisministeerium: Eesti ja Rootsi majandussuhted
[http://www.vm.ee/est/kat_209/1237.html] 02.06.2007.

Välisministeerium 2007a = Välisministeerium: Eesti ja Rootsi
[http://www.vm.ee/est/kat_48/556.html] 02.06.2006.

Language of Danish Estonians

Summary

This study focuses on the use of the Estonian language by the first and second generation of Estonians living in Denmark.

The analysis will be based on the recordings made between 1999 and 2003 in Copenhagen and its surroundings. Estonian refugees came to Denmark just as to Sweden, as a consequence of World War II, in 1944. This group of Estonians is defined in this study as the first generation. The second generations are the children of the first generation, born in Denmark. They were 35-65 years old, when the recordings were made.

All these Estonians are completely integrated into Danish society. But at the same time the roots and descent are also important to the Danish-Estonians. The representatives of the second generation, who speak Estonian, have been raised as bilingual, since most of them stem from mixed marriages.

The material analysed shows numerous examples of lexical, morphological and syntactic interference in many different spheres of language of all of those who were interviewed. Since the overwhelming majority of the syntactical examples are direct translations of parallel Danish ones, this indicates that those interviewed simply translate Danish into Estonian. While comparing the analysed material to the earlier studies of Estonian spoken by Swedish Estonians (f.ex: Allik 2002; Klaas, Laagus 1998; Laagus jt 2004), it showed the similar tendencies - there is also plenty of lexical and syntactic interference in the language of Swedish Estonians. Comparing lexical and syntactic interference it must be noted that even though the sum of lexical interference decreases proportionally with improved command of Estonian, syntactic interference still cannot be avoided among those who speak Estonian fluently.